

TURUN
YLIOPISTO
UNIVERSITY
OF TURKU

SUBJEKT, INDEFINITHET OCH ADVERBIAL

Textstruktur och syntax i äldre fornsvenska

Minna Sandelin

DOKTORSAVHANDLING

som med tillstånd av Humanistiska fakulteten
vid Åbo universitet framläggs till offentlig granskning i
auditorium Aava fredagen den 19 januari 2024 kl. 12.

TURUN
YLIOPISTO
UNIVERSITY
OF TURKU

SUBJEKT, INDEFINITHET OCH ADVERBIAL

Textstruktur och syntax i äldre fornsvenska

Minna Sandelin

Åbo universitet

Humanistiska fakulteten
Institutionen för språk- och översättningsvetenskap
Nordiska språk
Utuling

Handledare

Professor Camilla Wide
Nordiska språk
Åbo universitet

Professor David Håkansson
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet

Förhandsgranskare

Professor Dominika Skrzypek
Adam Mickiewicz-universitetet i Poznań

Docent Bo-A. Wendt
Lunds universitet

Opponent

Professor Dominika Skrzypek
Adam Mickiewicz-universitetet i Poznań

The originality of this publication has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

Serie B 653
ISBN 978-951-29-9560-8 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Print)
ISSN 2343-3191 (Online)

Till mormor Signe

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of Languages and Translation Studies

Scandinavian Languages

SANDELIN, MINNA: Subjekt, indefinitet och adverbial. Textstruktur och syntax i äldre fornsvenska [Subjects, indefiniteness and adverbials. Textual structure and syntax in Early Old Swedish]

Doctoral Dissertation, 69 pp.

Doctoral Programme Utuling

January 2024

ABSTRACT

The main goal of this dissertation is to explain the significance of text-internal cohesion for syntactic variation in relation to the subject, adverbials of time and place, and indefiniteness in Early Old Swedish (ca. 1225-1375). The means of creating cohesion examined are information structure and reference. Information structure refers to the organization of the information contained in the clause on the basis of its newness and familiarity. Information structure is examined especially in relation to the structure of the indefinite subject and its position in the clause and in relation to clause-initial adverbials of time and place. The term reference means a linguistic technique by which a known referent or something closely connected to its meaning is referred to again in a text. The dissertation examines what kinds of lexical and grammatical referential relations form around indefinite referents.

The research data consist of law texts, religious prose, and metrical texts. The most central data are the law texts, particularly the Law of Uppland, passed in 1296. The first study in the dissertation is primarily a quantitative overview; in the other three studies the methods are mainly qualitative.

The dissertation shows that word order in Early Old Swedish primarily follows information structure principles rather than syntactic ones. This is seen in the data particularly in the great variation in the position of the subject. This type of flexibility in word order gradually disappeared from the Swedish language as information structure principles began to be applied as syntactic rules. Information structure is also a central explanation for why adverbials of time and place are often clause-initial. The clause-initial placement of adverbials in law texts is clearly connected to features that previous research has defined primarily and often exclusively as typical stylistic traits for the genre.

The results of the analysis of reference, in turn, make a contribution not only to linguistic knowledge, but also to the understanding of the medieval society. Male persons are more often introduced as subjects and referred to by grammatical means, while women are defined by their relationships to male persons and referred to by lexical means.

KEYWORDS: Early Old Swedish, internal cohesion, syntax, information structure, reference

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Pohjoismaiset kielet

SANDELIN, MINNA: Subjekt, indefinithet och adverbial. Textstruktur och syntax i äldre fornsvenska [Subjektit, indefiniittisyys ja adverbialit. Tekstin rakenne ja syntaksi vanhemmassa muinaisruotsissa]

Väitöskirja, 69 s.

Tohtoriohjelma Utuling

Tammikuu 2024

TIIVISTELMÄ

Tämän väitöskirjan päätavoite on selvittää tekstinsisäisten sidoskeinojen merkitystä syntaktiselle vaihtelulle subjektin, ajan ja paikan adverbialien sekä indefiniittisyyden näkökulmasta vanhemmassa muinaisruotsissa (n. 1225–1375). Tutkittavat sidoskeinot ovat informaatorakenne ja viitteisyys. Informaatorakenteella tarkoitetaan lauseen sisältämän informaation järjestämistä sen uutuuden ja tunnettuuden perusteella. Tarkastelen informaatorakennetta erityisesti indefiniittisten subjektien rakenteen ja lauseaseman sekä lauseenalkuisten ajan ja paikan adverbialien kannalta. Viitteisyys tarkoittaa kielen keinoja, joilla tiettyyn tarkoitteeseen tai sen merkitykseen kiinteästi liittyvään asiaan viitataan uudestaan tekstissä. Väitöskirjassa tutkitaan, millaisia leksikaalisia ja kieliopillisia viittaussuhteita indefiniittisten tarkoitteiden ympärille muodostuu.

Tutkimusaineisto koostuu lakiteksteistä, uskonnollisesta proosasta ja runomittaisista teksteistä. Tutkimuksen keskiössä näistä ovat lakitekstit ja erityisesti vuonna 1296 vahvistettu Uplannin maakuntalaki. Väitöskirjan ensimmäinen osatutkimus on lähinnä kvantitatiivinen kartoitus, kun taas muissa osatutkimuksissa menetit ovat ensisijaisesti kvalitatiivisia.

Tutkimus osoittaa, että vanhemmassa muinaisruotsissa lauseen sanajärjestys seurasi ensisijaisesti informaatorakenteen periaatteita syntaksin sijaan, mikä näkyy varsinkin indefiniittisen subjektin lauseaseman suurena vaihteluna. Tällainen sanajärjestyksen joustavuus hävisi ruotsin kielestä vähitellen, kun informaatorakenteen periaatteita alettiin soveltaa syntaktisina sääntöinä. Informaatorakenne on keskeinen selitys myös sille, miksi ajan ja paikan adverbialit usein ovat lauseenalkuisia. Lakiteksteissä lauseenalkuisuus on selkeästi kytköksissä myös perinteisesti tyyliseikkoina pidettyihin piirteisiin.

Viitteisyyden tutkiminen tarkensi kielellisen tiedon lisäksi käsitystä keskiajan yhteiskunnasta. Miespuoliset henkilöt esitetään esimerkiksi yleensä subjekteina ja heihin viitataan kieliopillisin keinoin. Naiset puolestaan määritellään miesten kautta ja heihin viitataan leksikaalisin keinoin.

ASIASANAT: vanhempi muinaisruotsi, sidoskeinot, syntaksi, informaatorakenne, viitteisyys

Förord

Nu är min avhandling färdig och det är med stor glädje jag skriver detta förord. Jag riktar ett stort och hjärtligt tack till mina handledare, Camilla Wide och David Håkansson. Ni har båda läst och kommenterat mina textutkast i otaliga versioner. Tack för er tid, fina samtal och goda råd. Ni har stöttat och uppmuntrat mig i svåra stunder och hjälpt mig att se slutmålet. Tack för trevliga handledningsträffar på distans, i Åbo och i Uppsala! Camilla, du har varit min examenshandledare vid Åbo universitet. Som lektor i nordiska språk har det ofta varit svårt för mig att finna tid för forskning. Tack för att du alltid uppmuntrat mig att satsa på nya pedagogiska arbetssätt för att frigöra tid för avhandlingen. Tack för alla pratstunder och allt hejande! David, du kom med som handledare i grevens tid. Ett varmt tack för att du ställde upp! Det har varit oerhört lärorikt att få dela intresset för textstruktur och syntax i fornsvenska med dig. Din insats har varit helt avgörande för att min avhandling nu är färdig. Tack även för all hjälp under mina forskningsvistelser på Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.

Jag tackar Dominika Skrzypek och Bo-A. Wendt för att ni ställde upp som förhandsgranskare på mitt avhandlingsmanus. Era konstruktiva synpunkter var mycket värdefulla i slutskedet och hjälpte mig att slutföra arbetet. Jag är även glad över att Dominika Skrzypek antog uppdraget som opponent på min disputation.

För finansiering framför jag ett varmt tack till Vera och Greta Oldbergs stiftelse som möjliggjorde mina forskningsperioder på Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Under tiden i Uppsala fick jag mycket stöd och hjälp av Ulla Börestam som jag riktar ett varmt tack till. Jag är även tacksam för stipendium ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond vid Svenska Litteratursällskapet i Finland. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies (Tucemems) tackar jag för flera resebidrag.

Flera personer som jag dessvärre inte längre når med mitt tack har bidragit till mitt intresse för språkhistoria. Till dem hör min första lärare i fornsvenska Bertel Fortelius och min tidigare handledare Ilkka Hirvonen. Med stor värme tänker jag även på Marketta Sundman som blev en viktig mentor för mig.

Under årens lopp har mina artikelmanus och textutkast lästs av många sakkunniga personer. Jag tackar alla anonyma granskare för värdefulla kommentarer

och de tidskrifter som publicerat mina delstudier. Ett hjärtligt tack till Caroline Sandström för lyckat redaktionellt samarbete. Jag tackar Ulla Stroh-Wollin och Lars Wollin som båda läste mina textutkast i ett tidigt skede. Lars Wollin tackar jag även för många pratstunder i Åbo och intresset för mitt avhandlingsprojekt genom åren. Tack till Inger Egebakken, Signe Laake och Hanna Lehti-Eklund för hjälp med källor.

Sedan studietiden har Åbo universitet varit min akademiska hemvist. Ett kollektivt tack till alla tidigare och nuvarande kolleger på nordiska språk och hela språkinstitutionen! Ett särskilt tack till Sinikka Lahtinen för många och långa samtal om livet och forskningen. Kendra Willson tackar jag för den engelska sammanfattningen. Tack till Tanja Toropainen för hjälp med den finska sammanfattningen. I slutskedet av avhandlingsarbetet fick jag hjälp med många tekniska och praktiska frågor och för den hjälpen tackar jag Eeva Herrala och Meri Heinonen vid humanistiska fakulteten.

En rejäl dos finsk sisu har hjälpt mig att gå vidare med avhandlingen men det hela skulle ha varit mycket jobbigare utan mina vänner. Tack för att ni frågat hur det står till, tack för meddelanden, kramar, lunchraster på Matikum, långa promenader på skären, gemytliga middagar och utflyktsdagar. Ingen nämnd, ingen glömd. Ni är guld värda!

Ett varmt tack för allt i livet till mina kära föräldrar, Marja-Leena och Jounti Varho. Mina far- och morföräldrar har alltid stått mig nära och till dem riktar jag ett stort tack för deras ovillkorliga kärlek. Jag sänder en kärleksfull tanke också till mina svärföräldrar Astrid och Lars Sandelin. Tack till min syster Tiimari med familj. Mina pojkar Niclas och Michael med familjer tackar jag för allt ni förgyller mitt liv med. Tack till katten Sisu.

Till sist tackar jag dig, James. Du har varit mitt viktigaste stöd och min trygghet. Tack för tålmodet och kärleken. Utan dig skulle jag inte ha nått målet.

Min avhandling tillägnar jag mormor Signe som vid tiden för min disputation fyller 100 år.

1.1.2024
Minna Sandelin

Innehåll

Förord	6
Innehåll	8
Delstudierna	11
1 Inledning	12
1.1 Positionering i förhållande till tidigare forskning inom språkhistoria	18
1.2 Avhandlingens och kappans disposition.....	21
2 Syfte och frågeställning	23
3 Textstrukturella utgångspunkter	27
3.1 Referent, textreferent och referentialitet	28
3.2 Informationsstruktur	29
3.3 Referensbindning	32
4 Syntaktiska utgångspunkter	34
4.1 Ledföljden i fornsvenska utifrån positionsschemat	35
4.2 Informationsstruktur och syntax.....	37
5 Material.....	39
5.1 Materialet i delstudie I.....	41
5.2 Materialet i delstudierna II–IV (Upplandslagen).....	43
6 Metod.....	45
7 Resultat	47
7.1 Delstudie I.....	47
7.2 Delstudie II.....	49
7.3 Delstudie III.....	51
7.4 Delstudie IV	53
7.5 Sammanfattande diskussion	55
8 Avslutning.....	60
Förkortningar	62

Referenser..... 64

Tabeller

Tabell 1.	Översikt över materialet i delstudierna.....	39
Tabell 2.	De existentiella satsstrukturerna i äldre fornsvenska	48
Tabell 3.	Det indefinita subjektets satsposition i huvudsatser (1–4) och bisatser (5–6)	52

Figurer

Figur 1.	Kontextuella, kognitiva och språkliga faktorer inom informationsstruktur.	30
Figur 2.	Positionsschema för satser med verbinitialt mittfält i fornsvenska	36
Figur 3.	Positionsschema för satser med verbmedialt mittfält i fornsvenska	37

Delstudierna

Avhandlingen baserar sig på följande delstudier. I avhandlingen hänvisar jag till delstudierna med romerska siffror I–IV.

- I Varho [Sandelin], Minna, 1995: Existentialkonstruktionen i äldre fornsvenskan. I: *Liggær lik a wighwalli ærræt ok undæt. Existentialkonstruktionen i fornsvenskan. En undersökning av de äldsta existentiella satsstrukturerna i det svenska skriftspråket*. Del 1. Licentiatavhandling. Nordisk filologi vid Åbo universitet. S. 1–120.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231208152376>
- II Sandelin, Minna, 2014: Upplandslagen – hur hänger den ihop? I: Bylin, M. - Falk, C. - Riad, T. (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 60. Stockholms universitet. S. 187–200.
<https://urn:nbn:se:su:diva-103702>
- III Sandelin, Minna, 2018: Subjektsegenskaper i förändring. Indefinita subjekt i fornsvenskt lagspråk. I: *Språk och stil*. Tidskrift för svensk språkforskning. Nr 28. S. 112–141. <https://doi.org/10.33063/diva-376230>
- IV Sandelin, Minna, 2022: Topikaliserade rums- och tidsadverbial i fornsvenskt lagspråk – texttypiska och informationsstrukturella drag. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. Helsingfors. Nr 60. S. 109–144. <https://doi.org/10.55293/fms.120814>

1 Inledning

I diakront perspektiv har det svenska språket genomgått stora förändringar inom såväl fonologi, morfologi, semantik som syntax. Forskningen har typiskt fokuserat på läget före och efter en given förändring, dvs. växlingen från ett tidigare, stabilt system till ett nytt system efter förändringen (Håkansson 2011:96f.). Samtidigt vet vi att kärnan till förändring i många fall ligger i den synkrona variation som föregår förändringen. I föreliggande avhandling undersöker jag sådan primärt synkron syntaktisk variation i äldre fornsvenska med fokus på förhållandet mellan textstruktur och syntax och riktar uppmärksamheten särskilt på subjekt, indefinitet och adverbial. Jag utgår från en traditionell tudelning av den fornsvenska perioden (ca 1225–1526) i äldre fornsvenska (ca 1225–1375) och yngre fornsvenska (ca 1375–1526).

Varför språket varierar är inte alltid enkelt att förklara och ofta samverkar flera underliggande faktorer. Förklaringar har hämtats också över olika nivåer i språkssystemet och vad gäller den fornsvenska syntaxen är det inte sällan morfologi som har åberopats som orsak till variation. Som exempel kan nämnas subjektets skiftande satspositioner i äldre fornsvenska som senare inskränks till det som vi känner från vår egen tids svenska (SAG del 4:39–64). Subjektets varierande satspositioner visas i exemplen 1–4¹ ur Upplandslagen (UL) som stadfästes år 1296.

1. **Broþir** ma kiöpæ aff broþær sinum. ok *systir* aff systur sinni. (JB)

’Broder får köpa av sin broder och syster av sin syster.’

2. Dræper **man** annæn vm hælghændagh [...] (KkB)

’Dräper någon en annan på en helgdag [...]’

1 Subjektet är fetstilt i exemplen 1–4. Inom parentes anges aktuell balk i UL. Tolkningen av exemplen ur UL och andra lagtexter till nusvenska är i denna avhandling hämtad från Holmbäck och Wessén (1933–1946). De övriga fornsvenska exemplen är tolkade av mig. För förkortningar se lista i slutet av kappan.

3. [...] þær skal **domæri** a þingi wæræ (RB)
'[...] då skall domare vara på tinget.'
4. Nu kan up brinnæ **kirkia** aff liusi ællr elde. [...] (KkB)
'Nu kan hända, att en kyrka brinner ned till följd av ljus eller eld [...].'

Under tiden från 1300-talets början och fram till mitten av 1400-talet genomgår böjningssystemet i svenskan drastiska förändringar som behandlas i ett flertal tidigare studier (t.ex. Delsing 2014, Norde 1997 och 2001, Skrzypek 2005 och 2007). De morfologiska förändringarna har även föreslagits som förklaring till inskränkningarna av den fornsvenska ledföljden (Wessén 1965a:212f., Pamp 1971:28). Detta ger dock sannolikt en förenklad bild av en mer komplex förändring och sedermera har denna förklaring ifrågasatts av bland andra Sundquist (2002) som i sin studie av äldre svenska, norska och danska argumenterar för att inskränkningarna i ledföljden sker alldeles oberoende av morfologi (Sundquist 2002:344). Sundquist (a.a.:73) ser över huvud taget inte någon koppling mellan förlusten av morfologiska kategorier och syntaktiska förändringar av ledföljden utan menar att morfologiska och syntaktiska förändringar äger rum oberoende av varandra och är resultat av flera externa och interna orsaker. Enligt Sundquist går det över huvud taget inte att fastslå hur de morfosyntaktiska förändringarna får sin början, dvs. som förenklad morfologi eller som förändrad ledföljd. I stället lyfter Sundquist (a.a.:347ff.) fram språkkontakt, diskursfunktioner och stilistiska faktorer som relevanta för syntaktiska förändringsprocesser.

Morfologins betydelse för syntaxen diskuteras även av Platzack (2005) som i en ledföljdsanalys av svenska och isländska motbevisar hypotesen att en rikare morfologi, som kännetecknar isländska i jämförelse med svenska, undantagslöst skulle innebära en friare ledföljd. I tidigare forskning, t.ex. Haeberlis (2004:9) analys av flera germanska språk, förekommer även uppfattningar enligt vilka det i kopplingen mellan morfologi och syntax – om den antas existera – är syntaxen som påverkar morfologin och inte vice versa. Det är därmed uppenbart att morfologins betydelse för syntaktisk variation och förändring är oklar och att morfologin inte ensam ger en tillräcklig förklaring.

Ett område där vår kunskap hittills har varit relativt begränsad vad den syntaktiska variationen anbelangar rör gränssnittet mellan syntax och textstruktur. Med textstruktur avser jag företeelser som gör att texter uppfattas som sammanhängande². Till de mest centrala sammanhangsmekanismerna räknas

2 Begreppet textstruktur förekommer även i andra betydelser. Det används exempelvis för att åsyfta flockindelningen i de gamla svenska lagarna i Wendt 1999:137f.

traditionellt informationsstruktur, referensbindning och satskonnektion (Enkvist 1974, C. Nyström 2001:12, Vagle m.fl. 2004:141) av vilka framför allt informationsstruktur och referensbindning är relevanta för vår förståelse av den äldre fornsvenska satsstrukturen. Satskonnektion manifesteras i varierande utsträckning i äldre fornsvenska texter. Lagspråket som har en central ställning i min avhandling är övervägande parataktiskt (Pipping 1943:66, Wessén 1965a:228)³ och därför ingår satskonnektion inte i studierna i avhandlingen.

Genom att synliggöra textstrukturen kan orsaker till den syntaktiska variationen uppdragas. För detta behöver perspektivet vidgas från en snäv satsgrammatik till språkliga drag som regleras av textuella fenomen (SAG del 1:32ff.). Annars riskerar den syntaktiska analysen att uppfattas som halvfärdig (Jørgensen 1987:8). Utvidgningen av satsgrammatiken tillför nya infallsvinklar på exempelvis ledföljdsvariationen i äldre fornsvenska där textstrukturella egenskaper styrde satsstrukturen i högre grad än i modern svenska som i stället domineras av satsgrammatiska regler (Jørgensen 1987:159, Håkansson 2010:139, Sandelin 2018:136f.).

Det finns framför allt två satsled vars placering lätt varierar i äldre fornsvenska, nämligen subjekt och adverbial. Som tidigare konstaterats har subjektets varierande satspositioner i äldre fornsvenska inte kunnat förklaras tillfredsställande med hänvisning till morfologin. Därutöver finns det utforskade frågor om andra egenskaper hos subjektet som kan relateras till satspositionen, särskilt subjektets (in)definithet och struktur. (In)definithet är utmanande att utforska, eftersom grammatisk markering av nominalfraser som semantiskt definitiva eller indefinita var långt ifrån etablerad i äldre fornsvenska. Till exempel varierade bruket av obestämd och bestämd artikel kraftigt mellan texttyper. Lagspråket saknade helt obestämd artikel och *en/ett* förekom där endast i räkneordsfunktioner (G. Pettersson 2005:115f.). Så kallade nakna substantiv (*klokka*, *kirkea*, *mopir*) användes ofta vid semantiskt indefinita nominalfraser särskilt i lagspråket. Även substantiv med definit betydelse kunde ha naken form (*man*) eller markeras med bestämd slutartikel (*mannin*) (Skrzypek 2010:154). Definita nominalfraser med adjektivattribut saknade all markering av definithet (*gammal man*) ännu under tidigt 1300-tal, dvs. fristående bestämd artikel saknades, substantivet var inte bestämdhetsböjt och adjektivet stod i stark form (Stroh-Wollin 2015a:101f.).⁴ De grammatiska markörerna för semantiskt definitiva nominalfraser utvecklades successivt och i slutet av 1400-talet är

³ Å andra sidan kännetecknas exempelvis Birgitta-autograferna av riklig hypotax (Holm 1967:72).

⁴ De senare utvecklingslinjerna (*gammal man* > *gamle mannen* > *þænn gamle mannen*) råder det något olika uppfattningar om (t.ex. Hirvonen 1996, Stroh-Wollin 2015a).

definitivhetsmarkeringen ungefär som i modern svenska, dvs. *den gamle mannen* (Stroh-Wollin 2015a:102).

Avsaknaden av indefinita och definita markörer samt inkonsekvenser i användningen av dem gör tolkningen av nominalfraser och därmed även excerperingen i hög grad kontextbunden (Skrzypek 2012:22). Kontextbundenheten innebär att nominalfraser kan tolkas som definita eller indefinita beroende på de referenter som nominalfraserna är bärare av i texten, inte utifrån formella markörer. Så är exempelvis fallet vid semantiskt definita uttryck som *grymbar karl* där den åsyftade personen enligt Stroh-Wollin (2015a:101) är ”både presenterad och present i den aktuella berättelsen”.

Variation i satsposition, (in)definitivhet och satsledets struktur gällde inte endast subjekt utan även adverbial. Som Håkansson (2010) och Sandelin (2022) visar står adverbial ofta satsinitialt i äldre fornsvenska så som rumsadverbialen *a fiærþæ þingi* i exempel 5.

5. a fiærþæ þingi. skal þe næmpd næmpnæ sum fyrr ær saght. (UL MB)
'på fjärde tinget skall sådan nämnd utses, som förut är sagt'

Frågan om vilka faktorer som bidrar till adverbialens position i satsens början kräver vidare ett utvidgat textstrukturellt perspektiv i analysen. Intressant i detta sammanhang är också att andelen satsinitiala adverbial respektive subjekt verkar stå i ett närmast komplementärt förhållande till varandra såtillvida att andelen satsinitiala adverbial minskar i samma takt som andelen satsinitiala subjekt ökar, vilket sker från och med yngre fornsvensk tid (Håkansson 2010:135f.). Vilken funktion de satsinitiala adverbialen hade i äldre fornsvenska då adverbial ännu var det vanligaste ledet i satsinitial position har inte tidigare undersökts ur textstrukturellt perspektiv.

Subjekt, indefinitivhet och adverbial är sålunda centrala kategorier i gränssnittet mellan syntax och textstruktur i äldre fornsvenska (ca 1225–1375). Samtidigt förekommer en intressant variation i ledföljden. Det övergripande syftet med föreliggande avhandling är därför att utforska textstrukturens betydelse för ledföljdsvariationen med fokus på subjekt, rums- och tidsadverbial samt indefinitivhet.

Medan det föreligger få tidigare studier av textstrukturens relevans för syntaktisk variation i äldre fornsvenska har detta perspektiv utforskats i flera studier av andra äldre språk. Framför allt har ledföljden då stått i fokus. Exempelvis visar BurrIDGE (1993) att pragmatiska principer, dvs. informationsstruktur, spelade en överordnad roll för ledföljden i medelnederländska (1250–1500), medan syntaktiska regler bestämmer över ledföljden i modern nederländska. Denna utveckling, som har ägt rum i flera språk, beskriver BurrIDGE som en övergång från dominans av

topikprominens till dominans av subjektprominens. Övergången innebar att de informationsstrukturella funktioner som tidigare hade avgjort satsens ledföljd fick en mindre viktig roll medan syntaktiska regler började dominera. Jörgensen (1987:60) menar att det de facto är fråga om avkodning av informationsstrukturella regler som grammatiska. De slutsatser som Burridge drar om topikprominens i medelnederländska bekräftas av textstrukturella studier i flera andra äldre språk som kommer till snarlika resultat men samtidigt är det uppenbart att ledföljden kan påverkas även av andra faktorer. Graden av topikprominens varierar i gamla språkstadier och exempelvis Haugan (2000) poängterar i sin studie av fornnorska (1050–1350) att inte enbart pragmatiska funktioner utan även stilistiska faktorer påverkade ledföljden. Såväl pragmatiska som stilistiska faktorer har enligt Bech (2001:183) bidragit även till förändringar av ledföljden i engelska under tiden 1050–1500. Meklenborg Salvesen & Bech (2014) som jämför fornengelska (700–1100) och fornfranska (842–1350) visar att ledföljden i satser med postverbala subjekt påverkades i högre grad av informationsstrukturen i fornengelska än i fornfranska där satsledens vikt däremot var mer avgörande för ledföljden. I sina studier av OV och VO i forntyska tar även Hinterhölzl (2009 och 2010) avstånd från morfologin som förklaringsfaktor och menar att växlingen snarast motiveras av informationsstrukturen och prosodiska egenskaper.

I min avhandling fokuserar jag särskilt på äldre fornsvenskt lagspråk som innefattar de gamla landskapslagarna från åren 1225–1375. Religiösa texter och poesi ingår i en av studierna (Varho 1995). I de övriga studierna ligger emellertid fokus helt och hållet på lagspråk, närmare bestämt Upplandslagen (UL) som är en av de mest centrala landskapslagarna och som även har varit mönstergivande för flera senare lagar i yngre fornsvensk och till och med i nysvensk tid. Syftet är inte att utreda vilken diakron förändring man kan urskilja under den relativt korta äldre fornsvenska perioden på cirka 150 år utan studien är som framgår synkron. Detta motiveras av att tiden efter övergången från äldre till yngre fornsvenska från och med ca 1375 innebär en brytningstid då svenska språket börjar genomgå en rad genomgripande morfosyntaktiska förändringar, som påverkar även möjligheterna att uttrycka informationsstrukturella aspekter. Informationsstruktur är en viktig sammanhangsmekanism i textstrukturen och utgör därför också en central del av min undersökning. Förändringarna leder till att svenska språket rent typologiskt i allt större utsträckning börjar påverkas av syntax medan textstrukturens roll samtidigt minskar. I avhandlingen vill jag synliggöra de egenskaper som finns i äldre fornsvenska innan förändringarna på allvar gör sig gällande. Genom att lyfta fram textstrukturens betydelse tar jag samtidigt avstånd från den tidigare uppfattningen om morfologins relevans för exempelvis ledföljdsvariation och -förändring i likhet med t.ex. Sundquist 2002, Faarlund 2003 och Hinterhölzl 2010.

De gamla lagarna spelade tidigare en central roll i svensk syntaxforskning (t.ex. Ståhle 1958, G. Pettersson 1988) men de har inte stått i fokus under de senaste decennierna trots att de utgör en så betydande del av de texter på äldre fornsvenska som över huvud taget finns bevarade. Dessutom representerar lagarna begynnelsen på en lång juridisk texttradition på svenska som även dagens lagar bygger på. Språkligt representerar lagspråket en säregen syntaktisk omgivning där möjligheten att uttrycka informationsstrukturella funktioner kan tänkas ha varit mer mångfasetterad än i annan samtida prosa. Också mot denna bakgrund är det relevant att analysera textstrukturen i lagarna närmare och på det sättet komplettera bilden av det äldre fornsvenska språket.

En kombination av textstrukturell och syntaktisk analys innebär att man närmar sig samma fenomen från två olika sidor. I fokus för avhandlingen – både textstrukturellt och syntaktiskt – står ledföljdsvariation. I textstrukturen riktas uppmärksamheten i huvudsak på ledföljdsvariation från ett informationsstrukturellt perspektiv. I informationsstrukturen betraktas satsled och delar av satsen som bärare av information och som textreferenter vars placering påverkas av deras informationsstrukturella funktion som tema, rema eller bakgrund. En av mina centrala forskningsfrågor är vilka språkliga resurser äldre fornsvenska har till sitt förfogande för att markera textreferenter som nya i förhållande till dem som redan är kända. Vidare undersöker jag vilken betydelse textreferenternas informativa status över huvud taget har för ledföljden. Vilka texttypiska och informationsstrukturella drag gör att ett rums- eller tidsadverbial placeras satsinitialt i lagspråket (t.ex. *sipæn skal han land rymæ*)? Referensbindning analyseras också i en av delstudierna i avhandlingen (Sandelin 2014). Analysen utgår från nya textreferenter och lexikogrammatiska och semantiska bindningar samt ledfamiljer kring dem.

I de tre delstudier som fokuserar på syntax (Varho 1995, Sandelin 2018 och 2022) handlar forskningsfrågorna om de satsled vars placering lätt varierar i äldre fornsvenska, dvs. subjekt och adverbial. I fråga om subjekt ligger huvudintresset i avhandlingen på satser som introducerar semantiskt indefinita subjekt, deras ledföljdsvariation och subjektets struktur. Vad gäller adverbial är rums- och tidsadverbial särskilt högfrekventa satsled i äldre fornsvenskt lagspråk. Deras typiska satsposition är i slutfältet (t.ex. *þa skal han lysæ a þrim þingum*) men de kan alternativt stå satsinitialt (t.ex. *a fiærþæ þingi. skal þe næmpd næmpnæ*). I en av delstudierna i avhandlingen (Sandelin 2022) undersöker jag därför de orsaker som bidrar till den satsinitiala positionen.

I äldre fornsvenska som i äldre stadier av många andra germanska språk är förhållandet mellan informationsstruktur och syntax inte detsamma som i dagens språk. Därför är det relevant att analysen av informationsstruktur utgår från analysmodeller för äldre historiska texter. Den modell jag inspirerats av är utarbetad av Petrova & Solf (2009). Modellen innehåller en beskrivningsnivå för

informationsstrukturella funktioner som är ändamålsenlig med avseende på min studie.

De syntaktiska forskningsfrågorna i avhandlingen förankras huvudsakligen i de definitioner och den begreppsapparat som Svenska Akademiens grammatik (SAG 1999) presenterar. Framställningen i SAG bygger på flera grammatiska teoribildningar och även nyare landvinningar (SAG del 1:36f.). I sin beskrivning av ledföljden använder SAG två scheman som har sin utgångspunkt i Diderichsens positionsschema (1941) som Diderichsen ursprungligen skapade för att beskriva ledföljden i Skaanske lov (ca 1250), dvs. samma texttyp och samma tidsperiod som min undersökning behandlar. I avhandlingen använder jag därför positionsschemat för att åskådliggöra ledföljden i fornsvenska. Schemat tar därmed hänsyn till satsledens förhållande till varandra och deras möjliga positioner i förhållande till hela satsen. Diderichsen (1941:80) diskuterar satsledens positioner även utifrån deras vikt och inte enbart deras syntaktiska satsledstillhörighet, vilket är relevant att beakta även vid analys av äldre fornsvenska. Schemat som sedermera modifierats har använts i olika omfattning i vissa andra studier i svensk språkhistoria (Delsing 1999, Håkansson 2019) och norsk språkhistoria (t.ex. Christoffersen 1993).

1.1 Positionering i förhållande till tidigare forskning inom språkhistoria

I synkrona studier som min avhandling⁵ representerar är den primära forskningsuppgiften att beskriva språkliga egenskaper under en specifik tidpunkt (Fischer 2007:11f.). Den specifika tidpunkten i min studie är äldre fornsvenska som omfattar cirka 150 år i svenska språkets historia. Denna period kännetecknas av en riklig syntaktisk variation som successivt minskar från och med yngre fornsvensk tid och som därför är relevant att dokumentera.

I min avhandling handlar analysen som framkommit om subjekt, indefinitet samt rums- och tidsadverbial i tre texttyper. I äldre forskning fokuserar man ofta på språkliga drag på en viss nivå men exempelvis morfologiska drag har också relaterats till fonologiska och syntaktiska fenomen (t.ex. Pamp 1971:26ff.). Däremot har man i mindre omfattning analyserat förhållandet mellan syntax och textstruktur i svensk språkhistoria, trots att förklaringar till den syntaktiska variation som förekommer inte gått att finna på andra nivåer av språket.

Studier av syntax och textstruktur finns inom äldre svenska sedan 1980-talet och som en bidragande faktor för framväxten av denna forskningsinriktning kan ses ett

⁵ Licentiatavhandlingen består av två huvuddelar varav del 1 är en synkron studie av äldre fornsvenska och del 2 en diakron studie. Del 1 utgör delstudie I i föreliggande avhandling.

ökat intresse för textlingvistik som ett nytt område inom nordisk och allmän språkvetenskap från och med 1970-talet (t.ex. Enqvist 1974, Källgren 1979). Samtidigt upplever syntaxforskningen ett uppsving i svenska (Svensson 2017:32f.) och det är framför allt den generativa grammatiken som blir en central inriktning inom språkhistoriska studier.

Den nya forskningsinriktningen innebar att grammatisk analys utvidgades med textstrukturella aspekter. På svenskt håll är Nils Jörgensens studie (1987) av medeltida nordiskt och däribland fornsvenskt lagspråk en central representant inom denna inriktning. I en forskningsöversikt beskriver Andersson (1987:143) Jörgensens studie som ”en viktig nyorientering, såtillvida som den inte bara behandlar syntaktisk struktur i trängre mening utan också beskriver textstruktur i vidare mening”. Jörgensen själv motiverar sin infallsvinkel med att textstrukturen är en väsentlig del av den språkliga utformningen av en text som har uppenbara samband med den syntaktiska strukturen. Detta innebär vidare enligt Jörgensen att en syntaktisk studie som inte beaktar textstrukturen är bristfällig (Jörgensen 1987:8). I textens struktur är Jörgensen främst intresserad av principerna för ledföljd och hans slutsats är att satsdelsfunktionen inte i första hand avgör ledföljden i de gamla lagarna. I stället ser Jörgensen den s.k. principen om informativ vikt som primär för ledföljden. Med denna princip avser Jörgensen att lätta led går före tunga, dvs. informationsstrukturens krav på placering av kända led före nya (Jörgensen 1987:156–164). Exempelvis ser Jörgensen subjektet som ett rörligt satsled vars placering i fornsvenska lagar i första hand följer informationsstrukturens behov. Detta krav sammanfaller ofta med att korta satsled står före längre satsled vilket framgår av exempel 6, där det längsta satsledet *wtlænskum manni* står sist i satsen. Någon mer explicit analys av vilket förhållandet är mellan satsled och deras informativa vikt i fornsvenska ingår inte i Jörgensens studie som till en stor del analyserar lagmaterialet ur kvantitativ synvinkel.

6. nw giptir faþur dottur sina wtlænskum manni (DL GB)

’Nu gifter en fader [...] bort sin dotter med en utländsk man’

Subjektets placering i andra fornsvenska texttyper än lagarna har senare studerats av David Håkansson (2006, 2008). Håkanssons resultat bekräftar att subjektets satsposition i högre grad bestäms av informationsstrukturen än syntaxen i fornsvenska. Ytterligare visar Håkansson (2010) att speciellt ledföljden i mittfältet bestäms av satsledens informationsstrukturella funktioner (t.ex. tema och rema) före etableringen av subjektetspositionen i mittfältets vänsterperiferi. En friare placering av satsleden i mittfältet i fornsvenska gör att även fundamentet är mer öppet för variation än i modern svenska. I äldre fornsvenska överstiger till och med andelen

icke-subjekt andelen subjekt i fundament (Håkansson 2010:136), innan fundamentet blir en position för främst subjektet.

För den äldre fornsvenskans del återstår det ändå trots tidigare studier som de ovan nämnda flera öppna frågor gällande hur satsledens informationsstrukturella funktioner de facto påverkade satsledens satspositioner och struktur. I min licentiatavhandling (Varho 1995), som bygger på ett empiriskt material bestående av tre fornsvenska texttyper, undersöker jag hurdana satser man i fornsvenska använder sig av för att introducera semantiskt indefinita subjekt, dvs. fornsvenska motsvarigheter till existentialsatsen i modern svenska (Sundman 1980). Adverbial, vars satsposition också varierar i fornsvenska satser, har däremot inte tidigare undersökts närmare ur informationsstrukturens synvinkel.

(In)definithet berör såväl subjekt som adverbial som båda står i fokus för min avhandling. Frågor kring (in)definithet är relevanta eftersom de äldre fornsvenska förhållandena i fråga om grammatisk markering av nominalfraser som antingen semantiskt definita eller indefinita avviker markant från modern svenska. Tolkningen av (in)definithet är i högsta grad beroende av kontexten och förutsätter att man operationaliserar hur (in)definithet kan identifieras.

Ett centralt forskningsområde kopplat till markeringen av både definithet och indefinithet är framväxten av artiklarna, dvs. obestämd artikel samt den fristående och den enklitiska bestämda artikeln. De fornsvenska lagarna saknar i stort sett obestämd artikel (Leijström 1934:175, Wessén 1965a:47), vilket beror på att artikelbruket är stilistiskt betingat i fornsvenska texttyper (Stendahl 2013:201). Framväxten av obestämd artikel kan beläggas i svenskan från 1285 (Alsnö stadga) och i början av 1500-talet förekommer obestämd artikel i samma funktioner som i modern svenska (Brandtler & Delsing 2010:29–35). Grammatikaliseringen av obestämd artikel i fornsvenska har undersökts av t.ex. Skrzypek (2012) men generellt har indefinita satsled ägnats liten uppmärksamhet i de texttyper som saknar obestämd artikel som kategori, som just de fornsvenska lagarna (se Varho 1995). Skrzypek (2012) och Skrzypek m.fl. (2021) har analyserat även grammatikaliseringen av bestämd slutartikel som i motsats till obestämd artikel förekommer även i lagarna (Larm 1936:99ff.). Andra texter än lagarna (t.ex. Bu) uppvisar dock ett mer utvecklat bruk av bestämd artikel i olika faser. Framväxten av definithetsmarkeringen i nominalfraser med adjektivattribut, dvs. den fristående och den enklitiska slutartikeln, har för fornsvenskans del undersökts av Stroh-Wollin (2009, 2015a och 2015b).

Relationen mellan syntax och informationsstruktur är något mer utforskad för den äldre nysvenskans del jämfört med fornsvenska. Forskningsprojektet *Äldre nysvensk syntax* (1981–1987) hade fokus på ledföljdsförändringar under den äldre nysvenska perioden (1526–1732). I en antologi utgiven av projektet (I. Nyström & Saari 1983) konstaterar Antti J. Pitkänen (1983:9) att ”en syntaxbeskrivning i

modern bemärkelse är otänkbar utan en textlingvistisk analys. Därför beaktas här informationsstrukturens inverkan på ledföljden”. I projektet ingick också Hanna Lehti-Eklunds undersökning av topikalisering (1984) som även omfattar ett yngre fornsvenskt jämförelsematerial. Lehti-Eklunds studie visar att såväl texttypiska som informationsstrukturella drag avspeglas i syntaxen. Enligt Lehti-Eklund (1984:220) visar resultatet också ”hur viktigt det är att syntaktiska faktorer aldrig undersöks isolerade från semantiska och pragmatiska faktorer i en text”.

Det andra undersökta fenomenet i min avhandling, referensbindning, är nästan helt utforskat i ett fornsvenskt perspektiv. Tidigare studier av referensbindning som utgår från informationsstrukturen finns mig veterligen inte men intressanta iakttagelser har gjorts i vissa andra studier av referensbindning. I Theresia Petterssons studie (2012) av s.k. diskursreferens i Stockholms stads tänkeböcker omfattar den undersökta tiden (1476–1626) slutet av den fornsvenska perioden. Pettersson undersöker användningen av nominalfraser som hänvisar till animata referenter samt lexikogrammatiska uttryck för referens i tänkeböckerna. Ett intressant resultat hon kommer fram till är att referentens kön är avgörande för hur centrala släktförhållandena är i uttrycken för referens. Snarlika resultat har Nils Jörgensen (1988:127–132) kommit fram till i sin analys av referensbindning i historiografiska texter från 1500-talet till 1700-talet. Enligt Jörgensen är det vanligt att inte se kvinnliga referenter som självständiga aktörer i texterna utan snarare definieras de i förhållande till manliga referenter.

1.2 Avhandlingens och kappans disposition

Denna avhandling är en sammanläggningsavhandling som består av fyra delstudier. En av delstudierna omfattar den äldre fornsvenska delen av min licentiatavhandling (Varho 1995:1–120) och de tre övriga delstudierna är referentgranskade artiklar och konferenspublikationer (Sandelin 2014, 2018 och 2022).

Den äldre fornsvenska delen av licentiatavhandlingen har en annorlunda status som delstudie i doktorsavhandlingen än de tre övriga delstudierna. För det första är licentiatundersökningen betydligt äldre än de andra studierna. Den skrevs ursprungligen som ett självständigt akademiskt arbete i monografiform utan syfte att inkluderas i en doktorsavhandling. För det andra var licentiatavhandlingen från början avsedd att läsas som en helhet som ger en översikt över s.k. existentiella satsar i äldre och yngre fornsvenska. Kvantitativt omfattar licentiatavhandlingen totalt drygt 3 300 belägg ur tre fornsvenska texttyper: religiösa texter, lagtexter och poesi. Den äldre fornsvenska delen av licentiatavhandlingen med 1 454 belägg ingår i denna doktorsavhandling och har utgjort ett teoretiskt och empiriskt underlag för de tre övriga delstudierna.

Kappan binder samman de fyra delstudierna och utgör en gemensam inledning till dem. I detta första kapitel av kappan har jag gett en introduktion till forskningsområdet som ligger i gränslandet mellan textstruktur och syntax i äldre fornsvenska samt presenterat den forskningslucka som min avhandling har för avsikt att fylla. Jag har vidare positionerat mig i förhållande till tidigare forskning inom svensk språkhistoria i 1.1. I kap. 2 presenterar jag först avhandlingens syfte och frågeställning varefter jag fortsätter med syftet och forskningsfrågorna i delstudierna. Kappan fortsätter i kap. 3 respektive 4 med en redogörelse för teoretiska utgångspunkter gällande textstruktur och syntax. I kap. 5 presenterar jag materialet i delstudierna, varefter kap. 6 är reserverat åt en beskrivning av metoder. I kap. 7 redogör jag för de viktigaste resultaten i delstudierna. Kapitel 8 ägnas åt en avslutande diskussion.

2 Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med föreliggande avhandling är att bidra med ett textstrukturellt perspektiv på syntaktisk variation i äldre fornsvenska (ca 1225–1375) och därigenom utforska textstrukturens betydelse för variationen utifrån grammatiska kategorier som subjekt, rums- och tidsadverbial samt indefinitet. I avhandlingen avgränsas det textstrukturella perspektivet till några centrala infallsvinklar hos informationsstruktur och referensbindning som jag redogör närmare för i kapitel 3.

Informationsstruktur – som definieras grundligare i avsnitt 3.2 – är en central del av det inre sammanhanget i en text. Väsentligt i informationsstrukturen är textreferenternas grad av tillgänglighet samt hur kända eller nya de upplevs som av läsaren. Tillgängligheten påverkar hur textreferenter uttrycks med syntaktiska, morfologiska och lexikaliska kategorier. På det syntaktiska planet är i synnerhet variation i ledföljden förknippad med just informationsstruktur i många språk (Faarlund 1990:47), och detta gäller även äldre fornsvenska. Ledföljdmässigt är äldre fornsvenska ett V2-språk men framför allt kan subjektet, som saknar en egen satsposition, placeras friare än i modern svenska. Avgörande för subjektets satsposition är dess kändhet respektive nyhet i informationsstrukturen. Ett nytt subjekt kan stå till och med så sent som på fjärde plats som *twe præstir ok twe böndær* i exempel 7 (Sandelin 2018:129).

7. þa skuþi þæt twe præstir ok twe böndær aff andrum soknum. hwat husin æru aff wanroct fordærvæf ellær æi. (UL KkB)

’Då skola två präster och två bönder från andra socknar pröva, huruvida husen äro fördärvade av vanvård eller ej.’

En friare placering av subjektet innebär att fundamentet ofta var öppet för andra satsled, främst adverbial. Vad gäller syntaktisk variation är det centralt att få veta hur subjektets och adverbialens satsposition och struktur relaterar till deras funktion i informationsstrukturen i äldre fornsvenska. Därför står dessa två dynamiska satsled, subjekt och adverbial, i fokus för avhandlingen. Vad gäller subjektet fokuserar

avhandlingen på satser med ett semantiskt indefinit subjekt (som i ex. 7), dvs. satser där subjektet introducerar ny information och har en bestämd funktion som rema i informationsstrukturen (Varho 1995, Sandelin 2018).

Studien av adverbial som ingår i avhandlingen (Sandelin 2022) avgränsas däremot till satser med ett initialt rumsadverbial som *j. farwæx ra* i exempel 8 och satser med ett initialt tidsadverbial som *Hwærn siundæ dagh* i exempel 9.

8. *j. farwæx ra mughu þrir stenær liggia.* (UL BB)

’I farvägsrå må tre stenar ligga’

9. *Hwærn siundæ dagh ma lænsman. þing hawæ. a rættum þinxstaþ.* (UL RB)

’Var sjunde dag må länsmannen hava ting på rätt tingsplats’

Avgränsningen till rums- och tidsadverbial beror på att de är högfrekventa i fornsvenskt lagspråk. I analysen ingår satsinitiala rums- och tidsadverbial oberoende av adverbialets informationsstrukturella funktion (tema, rema, bakgrund).

Förutom informationsstrukturen handlar avhandlingen om referensbindning (*bonde – bonden – han – bonde ok husfru. ok barnæ þeræ*), dvs. hur man med hjälp av språkliga medel återkommer till en tidigare omnämnd referent eller något som är semantiskt besläktat med referenten senare i samma text (C. Nyström 2001:11f). De referenter som man återkommer till uppfattas som centrala under en kortare eller längre del av texten. Ett konkret kännetecken för en etablerad textreferent är ledfamiljer som uppstår kring textreferenten, t.ex. ledfamiljen *hun – fæstikonæ – þe konæ – hanæ – brup – husfrunni* som bildas kring textreferenten *kona*. I ledfamiljerna förekommer både grammatiska bindningar (*bonden – han*) och lexikaliska bindningar (*brup – husfrunni*) och därför studerar jag referensbindning både utifrån ett grammatiskt och ett lexikaliskt perspektiv. Utgångspunkten i analysen är alla nya textreferenter vilket innebär att de är semantiskt indefinita.

Textstrukturens betydelse för syntaktisk variation i äldre fornsvenska undersöks i avhandlingen utifrån informationsstruktur och referensbindning med fokus på subjekt, adverbial och indefinitet. Forskningsfrågorna kan sammanfattas som följer:

1. På vilka sätt påverkar informationsstrukturen ledföljden och satsledsstrukturen i satser med ett indefinit subjekt i äldre fornsvenska?
2. På vilka sätt påverkar informationsstrukturen ledföljden och satsledsstrukturen i satser med ett satsinitialt rums- eller tidsadverbial i äldre fornsvenska?

3. Vilka textreferenter är centrala utifrån referensbindning i äldre fornsvenska?

Av de två undersökta textstrukturella fenomenen, informationsstruktur och referensbindning, ligger tyngdpunkten mer på frågor relaterade till informationsstruktur. Även referensbindning studeras i nära anslutning till informationsstruktur i och med att referentanalysen utgår från nya textreferenter. I avhandlingen diskuterar jag utöver de tre forskningsfrågorna mer generellt vad delstudierna tillsammans visar om äldre fornsvenska som föremål för en textstrukturell analys. Denna diskussion för jag i fråga om lagarna som ingår i alla fyra delstudier.

Forskningsfråga 1 behandlas i delstudie I och III som fokuserar på satser med ett indefinit subjekt. Delstudie I består av den första delen av min licentiatavhandling (Varho 1995:1–120), vars syfte är att analysera förekomsten av existentiella satser i äldre fornsvenska (Varho 1995:38)⁶. I analysen utgår jag från den informationsstruktur som är kännetecknande för existentialsatser i modern svenska (Sundman 1980:19), dvs. att introducera ett nytt, indefinit subjekt (*Det sitter en katt på trappan / En katt sitter det på trappan*). Förutom ett indefinit subjekt (*en katt*) innehåller existentialsatserna i modern svenska även ett expletivt subjekt (*det*). Ofta lokaliserar dessutom det indefinita subjektets existens i rum eller i tid med hjälp av adverbial (*på trappan*) men det är inte obligatoriskt (*Det fanns flera katter*).

En jämförelse mellan äldre fornsvensk och modern svensk syntax ger vid handen att många syntaktiska förändringar har skett i svenska språkets historia. Däremot antar jag att samma informationsstrukturella behov att introducera ett indefinit subjekt bör ha funnits även i äldre fornsvenska. Därför utreder jag vilka syntaktiska satsstrukturer som användes för att introducera indefinita subjekt och vilken struktur som kännetecknade det indefinita subjektet i äldre fornsvenska.

Analysen av indefinita subjekt fördjupas i delstudie III där syftet är att undersöka vilken explicit satsposition semantiskt indefinita subjekt hade i fornsvenskt lagspråk. I delstudie III redogör jag även för huruvida ett rematiskt subjekt påverkar satsens position i texten, om textpositionen (initial, medial eller final position) påverkar satsens utformning och subjektets struktur.

Forskningsfråga 2 besvaras i delstudie IV där perspektivet flyttas från subjektsegenskaper till rums- och tidsadverbial. Av delstudie I framgår att närmare 70 % av de existentiella satserna i tre äldre fornsvenska texttyper, däribland

⁶ I licentiatavhandlingen (Varho 1995) använder jag termen *existentiella satser* för satser i äldre fornsvenska för att skilja dem från existentialsatserna i modern svenska och termen *formellt subjekt* i stället för expletivt subjekt.

lagtexter, inleds av ett adverbial (Varho 1995:100ff., 120). Tidigare forskning visar även att adverbial generellt sett topikaliseras i lägre grad från och med yngre fornsvensk tid (Håkansson 2010), men att utvecklingen i lagspråket verkar ta en annan riktning (Lehti-Eklund 1984). Detta tyder på att topikaliserade adverbial kan ha andra funktioner i lagspråket än i övriga texttyper, varför det är relevant att fokusera just på lagar. Syftet är därför att undersöka vilka texttypiska och informationsstrukturella orsaker som motiverar topikalisering av rums- och tidsadverbialen.

Forskningsfråga 3 som gäller referensbindning behandlas i delstudie II. Syftet är att studera hur nya textreferenter introduceras, vilka av dem som blir de mest centrala i texter och vilka typer av bindningar och ledfamiljer som uppstår kring textreferenterna. Nya textreferenter tillför texten ny information (t.ex. person, föremål, fenomen) och kan ses som de första leden i en potentiell bindning eller ledfamilj.

Sammanfattningsvis är syftet med avhandlingen att visa att syntaktisk variation i äldre fornsvenska inte kan förklaras utan hänsyn till textstrukturella infallsvinklar. Avhandlingen syftar sålunda till att fylla den forskningslucka som föreligger i fråga om förhållandet mellan textstruktur och syntax inom språkhistorisk forskning om svenska.

3 Textstrukturella utgångspunkter

Som framgått av inledningskapitlet gäller min avhandling gränslandet mellan text och syntax. I detta kapitel redogör jag för teoretiska utgångspunkter, begrepp och analysmodeller som gäller främst textstrukturen och som jag utgår från i delstudierna. På motsvarande sätt presenterar jag centrala utgångspunkter gällande syntaxen i kapitel 4. Perspektivet i båda kapitlen är språkhistoriskt men jag utnyttjar också forskning kring modern svenska.

I jämförelse med traditionella språkliga beskrivningsnivåer som exempelvis fonologi, morfologi och syntax har textens struktur inte en lika avgränsad och självklar ställning. I min avhandling ser jag det inre sammanhanget som den viktigaste egenskapen hos en välformad text (Fossestøl 1980:1ff., Vagle m.fl. 2004:17ff.). De mekanismer som skapar sammanhang i texter kan inte entydigt placeras på en separat beskrivningsnivå eftersom de samtidigt ingår i exempelvis syntaktiska eller morfologiska strukturer såsom ledföljd, (in)definit betydelse och (o)bestämd form. Det är de facto just ett lyckat samspel mellan olika nivåer i språket som ger texten dess inre sammanhang och håller den samman (Källgren 1979:14).

SAG (del 1:31ff.) använder begreppet *textlära* för att åsyfta ”konventionerna för hur meningar kan utgöra texter”, t.ex. hur ledföljden kan utnyttjas för att anpassa en mening till sin kontext. Textläran tillför med andra ord textuella infallsvinklar till traditionell grammatik som ofta definierats snävare. Ledföljden står i fokus även för Jörgensen (1987:156ff.) när han genom begreppet *textstrukturella aspekter* diskuterar de principer som avgjorde ledföljden i medeltida lagar. Jörgensen argumenterar för att principen om informativ vikt, dvs. att lätta led går före tunga led och tematiska led går före rematiska led, är minst lika avgörande för ledföljden som principen om satsdelsfunktion. Han analyserar detta i lagarnas specifika struktur med lagbud och tillhörande kasus- och påföljdsdel. Det framgår tydligt av Jörgensens studie att även texttypen påverkar förutsättningarna att uttrycka textstrukturella aspekter. I min avhandling använder jag därför begreppet textstruktur för att inkludera såväl sammanhangsmekanismer som texttypiska fenomen i analysen.

3.1 Referent, textreferent och referentialitet

Referentialitet (SAG del 3:150) är ett begrepp med två olika men besläktade betydelser. För det första kan referentialitet⁷ syfta på förhållandet mellan en konkret eller abstrakt entitet utanför språket och ett språkligt uttryck som hänvisar till denna entitet. Den utomspråkliga entiteten består av en ”faktisk, fiktiv eller hypotetisk företeelse” (SAG del 1:216) och kallas referent (*en cykel, vänskap*). För det andra kan referentialitet avse ett textinternt fenomen där referenter omtalas genom språkliga uttryck. När en skribent introducerar en utomspråklig referent i en text med ett språkligt uttryck talar man om textreferenter (Vagle m.fl. 2004:136). De språkliga uttrycken för textreferenter är vanligtvis nominalfraser (*Annas gröna cykel, vår vänskap*), medan verbfraser (*blev stulen, är viktig*) snarare är bärare av relationer textreferenterna emellan. I texten kan man sedan återkomma till textreferenten i form av olika omnämmanden (t.ex. *cykeln, den, fordonet*) och då har vi att göra med referensbindning som jag presenterar i 3.3.

Den språkliga utformningen och satspositionen hos en textreferent, dvs. vanligen en nominalfras, bygger på skribentens kännedom eller antaganden om läsarens förhandskunskaper om och förtrogenhet med referenten i fråga. Detta betyder att läsaren förknippar referenterna med olika kognitiva representationer i sin kunskapsvärld. Utifrån detta tilldelas referenten olika grader av det som Andréasson (2007:73) kallar referentiell tillgänglighet. Tillgänglighet avser i vilken grad referenten är känd eller aktiverad hos läsaren, dvs. vilken kognitiv status den har.

Med utgångspunkt i hur tillgänglig referenten är för läsaren indelar SAG (del 3:150–183) den semantiska relationen mellan den avsedda referenten och nominalfrasen i indefinit, definit, svagt referentiell och interrogativ betydelse. Samtliga dessa uttrycks genom specifika språkliga strukturer. Inom tidigare forskning har man presenterat även andra hierarkier för relationen mellan referenter och nominalfraser (t.ex. Gundel m.fl. 1993:275ff., Prince 1981:237). Eftersom det är semantisk indefinitet som är den mest centrala kategorin i min avhandling fokuserar jag i det följande på denna typ av referens.

En referent som skribenten antar omöjlig för läsaren att identifiera introduceras vanligen med en syntaktiskt indefinit nominalfras. Semantisk indefinitet (SAG del 3:169ff.) innebär att förhållandet mellan nominalfrasen och den utomspråkliga referenten är oidentifierbar för läsaren. Läsaren ska alltså införliva den nya referenten i fråga i ”sin föreställning om den verkliga världen eller i en fiktiv värld” (SAG del 3:150) varefter den kan betraktas som känd. SAG (del 3:169ff.) indelar indefinit betydelse i tre undertyper. För det första kan det vara fråga om en referent med en tänkt betydelse men som saknar en direkt koppling till en specifik referent.

7 Referentialitet kallas även referens (t.ex. Fossetøl 1980:89).

Denna icke-specifika betydelse (SAG del 3:170ff.) är speciellt vanlig i negerade satser (*Det kom aldrig någon komet*) och satser med modal betydelse (*Det måste bli ett slut på det här*). Den andra typen av semantiskt indefinit betydelse (SAG del 3:172f.), dvs. specifik indefinit betydelse handlar däremot om när man på grundval av kontexten kan anta att referenten troligen existerar antingen i den faktiska eller fiktiva världen (*Det är visst någon i källaren, Han uppvaktade flera flickor den sommaren*).

Den tredje typen av semantisk indefinitet omfattar generisk indefinit betydelse (SAG del 3:173ff.). Det betyder att man med hjälp av en indefinit nominalfras refererar till en klass eller en art med vissa egenskaper (*En persondator kostar inte längre särskilt mycket, Ett piano är ett stränginstrument*). Klassen eller arten upplevs som viktigare än de enskilda referenterna inom den.

Bland övriga semantiska betydelser står svagt referentiell betydelse (SAG del 3:175ff.) och interrogativ betydelse (SAG del 3:182f.) nära den indefinita. Svagt referentiell betydelse uttrycks med indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut. Också här är beskrivningen av en klass eller art i sig viktigare än enskilda specifika referenter som ingår i den, t.ex. *Min bror är smed, Vi åker ofta tåg*. Interrogativ betydelse uttrycks med en interrogativ nominalfras som söker svar på frågan om en referents identitet (*Vem har varit i Berlin?*), beskaffenhet (*Kalle bestämde hurdana tavlor det skulle hänga i korridoren*) eller kvantitet (*Hur många hundar har Per?*).

Semantisk definitet (SAG del 3:155–169) utgör motsatsen till indefinit betydelse. Vid definit betydelse utgår skribenten från att läsaren kan unikt identifiera den avsedda referenten genom den definitiva nominalfrasen i sig (*Ge mig saxen*), kontexten eller sina tidigare kunskaper om det som diskuteras (*Peter var för första gången i huvudstaden och såg kungen*).

3.2 Informationsstruktur

Som framgått i 3.1 får textreferenter och relationerna dem emellan olika kognitiv status beroende på hur tillgängliga referenterna antas vara i läsarens medvetande. När textreferenter och därmed deras tillgänglighet uttrycks med språkliga medel har vi att göra med informationsstruktur. I informationsstruktur ordnas yttranden lineärt utifrån textreferenternas och relationernas nyhet respektive kändhet i den aktuella kontexten. Informationsstruktur kan beskrivas som ett samspel mellan kontextuella, kognitiva och språkliga faktorer som i figur 1 (Sandelin 2018:116–120).

KONTEXTUELLA FAKTORER	KOGNITIVA FAKTORER	SPRÅKLIGA FAKTORER
situationskontext	referenter och referens	pragmatisk funktion
textkontext	kognitiv status	(in)definita nominalfraser
implicit information	avsikt och strategi	ledföljd prosodi

Figur 1. Kontextuella, kognitiva och språkliga faktorer inom informationsstruktur (Sandelin 2018:117).

Nominalfraser är typiska textreferenter i satser och därigenom har informationsstruktur, i likhet med referentialitet, en direkt koppling till satsgrammatik (Lambrecht 1994:3ff.). Det är väsentligt att satsens nominalfraser har en struktur och satsposition som motsvarar deras funktion i informationsstrukturen. På det sättet anpassas varje sats till texten. Dessutom har informationsstruktur tydliga beröringspunkter med semantiken (Koskela 1996:10–11) och är därmed ett bra exempel på textstrukturella fenomen som genomsyrar texter på flera språkliga nivåer. Utmaningen med att definiera informationsstruktur ligger därför som Andréasson (2007:71) påpekar i att informationsstrukturen existerar ”i gränslandet mellan syntax och pragmatik”. Som figur 1 visar ligger vikten i lingvistisk analys av informationsstruktur på de språkliga faktorerna som pragmatisk funktion⁸, (in)definita nominalfraser, ledföljd och i muntligt språk även prosodi.

I en välformad text anknäver satserna till något redan känt i samma text men å andra sidan ska de även innehålla ny information som för texten framåt. Läsaren tolkar innehållet i satserna och relaterar den information de ger till sin kunskap om världen. I yttranden som *I familjens bil satt Kalle med tre öppnade paket* finns det vanligtvis en textreferent som utgör informativt centrum (*tre öppnade paket*) samt andra textreferenter som innehåller antingen bekant information (*Kalle*) eller information om omständigheterna (*I familjens bil*). Dessa tre funktioner är en vanlig utgångspunkt för informationsstrukturell analys. Enligt SAG:s definition av informationsstruktur (del 1:183) ordnar man informationsbärande enheter ”för att visa vad talaren vill säga (remat) om något (temat) och vad som behöver nämnas för att få det sagt (bakgrund)”. Definitionen av informationsstruktur utgår sålunda ofta från temafunktionen, dvs. det som ett påstående handlar om (SAG del 1:231).

Rema definierar SAG som motsats till temat. Rema kan omfatta vilken del som helst i en sats, även satsens subjekt, men ofta utgör remat en större del av en sats

8 I figur 1 är termen *pragmatisk funktion* synonym med *informationsstrukturell funktion* som jag använder i kappan. Eftersom min analys av informationsstruktur gäller skriven svenska, behandlar jag inte prosodi närmare i detta sammanhang.

eller till och med flera satsled. Remat är ”satsens informativa tyngdpunkt” (SAG del 3:402) och fyller ”en informationslucka i läsarens medvetande” (Andréasson 2007:77), som t.ex. *en regnbåge* i *På kvällen såg vi en regnbåge*. För textens funktion som informationsförmedlare är rema således avgörande och innehåller ”det som talaren (främst) vill ha sagt i ett påstående (samt den del av meningen som uttrycker detta)” (SAG del 1:218). Utöver tema och rema finns den tredje informationsbärande funktionen *bakgrund* som är ”den del av satsinnehållet som ger behövliga upplysningar om situationen (ofta tid och rum) men som inte tillhör det som talaren egentligen vill ha sagt (remat) eller det som han främst säger det om (temat)” (SAG del 1:156). I exemplet ovan har *På kvällen* funktionen som bakgrund.

SAG (del 4:689) som beskriver modern svenska, ser en stark koppling mellan temafunktionen och satsens subjekt eftersom det i fundamentet, som är subjektets typiska satsposition, ska stå ett ”satsled med viss textuell eller informationsdynamisk funktion”, dvs. subjekt. Det som gör äldre fornsvenska annorlunda är att detta samband inte är alls lika uppenbart och subjektet är – betraktat ur dagens perspektiv – mindre prototypiskt (Faarlund 1992:161). Fundamentet domineras inte av subjektet i samma utsträckning som i dagens svenska och ledföljden regleras i högre grad av informationsstrukturen. Därför är det relevant att undersöka hur informationsstrukturen påverkar syntaxen i äldre fornsvenska, innan den starka kopplingen mellan subjekt och tema växer fram.

Direkta kopplingar mellan informationsstrukturella funktioner och syntaktiska satsled är alltså uteslutna som utgångspunkt vid informationsstrukturell analys av äldre fornsvenska. I stället är tolkningen av textens innehåll och identifiering av textreferenter som är nya respektive kända den primära utgångspunkten. En analysmodell för informationsstrukturen som utesluter sammanfall mellan informationsstrukturella funktioner och syntaktiska satsled är Petrova & Solfs (2009) kumulativa modell för medelhögtyska texter. Modellen utgår från endast textreferenter och tolkningen av deras informationsstrukturella funktioner. De funktioner som modellen bygger på är *given* och *new* med vilka Petrova & Solf (2009:145) avser ”the classical opposition of theme and rheme” och tillhörande underkategorier (*accessible entities*). Tema definieras som en explicit tidigare omnämnd textreferent och rema som en textreferent som introduceras för första gången i texten (ibid.). Underkategorierna uttrycker entiteter som är relevanta för den kommunikativa situationen i sin helhet eller de redan introducerade textreferenterna, t.ex. egennamn eller pronomen.

Liknande semi-aktiva underkategorier som hos Petrova & Solf använder även t.ex. Lambrecht (1994:74–116) som menar att skribenten aktiverar referenter med olika grad av identifierbarhet hos läsaren. Samtidigt introducerar hen oidentifierbara, dvs. nya referenter som läsaren inte kan aktivera ur minnet eller kontexten. En ny referent (rema) kan enligt Lambrecht vara oidentifierbar på två sätt, antingen icke-

specifikt oidentifierbar (*ett tåg, en bok*) eller specifikt oidentifierbar (*en av skolans lärare, en lärare som jag gillar*). Detta innebär att Lambrechts rema även inkluderar en av Petrova & Solfs rematiska underkategorier (*anchoring*). I min analys av textreferenter utgår jag från rema enligt Lambrechts definition som också är förenlig med SAG:s definition av rema (se tidigare i detta avsnitt).

Den del av Petrova & Solfs modell som är relevant vid informationsstrukturell analys på satsnivå avgränsas till själva textreferenterna, och tar inte hänsyn till relationerna dem emellan. Denna utgångspunkt lämpar sig väl i min analys av informationsstruktur där subjekt och adverbial står i fokus för analysen. Petrova & Solfs modell diskuteras mer i detalj i delstudie III (Sandelin 2018:118–120) och delstudie IV (Sandelin 2022:118f.).

Jag presenterar informationsstruktur närmare i delstudie I (Varho 1995:10–11, 21–27), delstudie III (Sandelin 2018:116–120) och delstudie IV (Sandelin 2022:117–121). Fokus i dessa delstudier ligger på den informationsstrukturella funktionen rema, dvs. hur en referent med ny information å ena sidan introduceras som textreferent och hur man å andra sidan återkommer till den senare i texten i form av referensbindning. I delstudie IV (Sandelin 2022) utvidgas frågeställningen även till andra informationsstrukturella funktioner (bakgrund och tema).

3.3 Referensbindning

Vid referensbindning är det fråga om hur man i texten återkommer till en textreferent genom att hänvisa tillbaka på den eller något som är semantiskt besläktat med textreferenten senare i texten (C. Nyström 2001:11f). På detta sätt uppstår en semantisk relation, en bindning, mellan textreferenten (*en blomma*) och det refererande uttrycket (*en blomma – rosen*). Finns det flera bindningar som kan länkas samman med en textreferent (*en blomma – blomman – den – rosen – doften – trädgården*), talar man om en ledfamilj (Enkvist 1974:177, Källgren 1979:82ff., C. Nyström 2001:62–84). Bindningarna och ledfamiljerna bildar ett semantiskt nätverk mellan satserna som håller samman textens innehåll. Ju längre och ju fler ledfamiljer som bildas kring en textreferent desto mer etablerad blir den i texten.

I tidigare studier av referensbindning (t.ex. C. Nyström 2001:39–48, Vagle m.fl. 2004:144–158) indelas bindningarna typiskt i tre huvudkategorier beroende på vilken den semantiska relationen mellan textreferenten och det refererande uttrycket är. Identisk referens uttrycks med grammatiska medel (*han – honom, Anna – henne*), referens byggd på semantisk släktskap med lexikalisk variation (*den fula ankungen – en vacker svan, jag – vi alla som jobbar i skogen, han – hans hjärta – hans själ*) och inferens med association (*brasa – brinnande tjärved*). I en ledfamilj kan det ingå bindningar av alla tre typerna.

En ledfamilj kan vara central i en hel text eller i exempelvis bara ett textstycke. Styckeindelningen har en nära anknytning till referensbindningen såtillvida att ett nytt textstycke ofta innebär en scenväxling och introduktion av en ny textreferent. Steget är därför inte långt till att kombinera analys av referensbindning och styckeindelning med informationsstrukturell analys (C. Nyström 2001:124ff.), vilket ytterligare visar hur referensbindningen hör till de centrala sammanhangsmekanismerna i texter. I delstudie II är Upplandslagen och ärvdabalken föremålet för referentanalys just ur denna synvinkel. I stället för textstycket är det flock- och paragrafindelningen som jag fokuserar på i tolkningen av referensförhållandena i UL.

Analysen av referensbindning är alltid i någon mån subjektiv eftersom den kräver tolkning av textreferenternas semantiska relationer och bindningar kan i många fall tänkas ingå i flera ledfamiljer. En ledfamilj har ofta kopplingar till andra ledfamiljer, vilket kan göra det problematiskt att veta hur man ska separera ledfamiljer från varandra (C. Nyström 2001:69). Sådana täta kontakter mellan ledfamiljer är samtidigt ett tecken på en väl sammanhängande text.

4 Syntaktiska utgångspunkter

I föregående kapitel presenterade jag informationsstruktur och referensbindning som i avhandlingen undersöks i äldre fornsvenska texter. I detta kapitel redogör jag för de syntaktiska utgångspunkter som avhandlingen utgår ifrån.

En central del av avhandlingen utgörs av studier av ledföljden och satsledsstrukturen i äldre fornsvenska. Ledföljden analyseras främst i fråga om satspositionen hos subjekt samt rums- och tidsadverbial och följaktligen är det dessa satsled vars struktur är relevant att undersöka i relation till ledföljden.

I min analys utgår jag som framkommit från deskriptiv grammatik som i fråga om dagens svenska representeras främst av Svenska Akademiens grammatik (SAG 1999). Som konstaterats i inledningskapitlet har SAG dock också inspirerats av andra grammatiska traditioner och teorier. SAG är deskriptiv snarare än normativ vilket innebär att verket ”registrerar en faktisk verklighet i all dess variation så objektivt som möjligt” i stället för ”en önskad verklighet” som är målsättningen för normativ grammatik (SAG del 1:17). Att registrera verkligheten och den variation som förekommer är syftet även med min analys av äldre fornsvenska. Trots att SAG beskriver modern svenska ansluter jag mig terminologiskt till begreppsapparaten i just SAG. Att utgå från modern svenska är dessutom som Falk (2011:175) konstaterar ett naturligt tillvägagångssätt också när man vill rekonstruera en fornsvensk grammatik.

Deskriptiv grammatik kan kännetecknas som traditionell i den meningen att terminologin i hög grad har hämtats från grammatik för latin och grekiska. Terminologin består därmed av begrepp som används allmänt inom flera grammatiska teorier. Detta kan ses som en styrka i deskriptiv grammatik. Eftersom terminologin har använts länge, förekommer den även i många äldre studier av svenska språkets historia.

Vad gäller satsmodellen i SAG (del 4:5ff.) har framställningen som diskuterats tidigare inspirerats av det positionsschema som härstammar från Diderichsen (1941). Schemat med fundament, mittfält och slutfält visar satsledens inbördes positioner och har sedermera etablerats som en central analysmodell av ledföljden i svensk och nordisk syntaxforskning. Diderichsens syfte med schemat var att ”i de simplest

mulige Formler at angive Reglerne for de forskellige Sætningsleds »normale« Stilling, og att efterspore de Faktorer, som foraarsager Afvigelser fra denne Ordning” (1941:35). Diderichsens schema blev ett centralt bidrag till den historiska syntaxforskningen inom nordistiken under 1930- och 1940-talen. Till skillnad från andra dåtida ledföljdsstudier av fornsvenska och andra nordiska fornspråk (t.ex. Wenning 1930, Larsson 1931, Åkerlund 1935) introducerade Diderichsen en syntaktisk modell som kunnat tillämpas i andra strukturalistiska beskrivningar av både äldre och moderna språk.

Föremålet för Diderichsens syntaktiska studie var som framgått den danska landskapslagen Skaanske Lov (ca 1202–1216). Intressant nog är Diderichsens schema mer än en strikt syntaktisk beskrivning av ledföljden. Diderichsen diskuterar även förhållandet mellan *vægtprincippet* och *fasthedsprincippet* (1941:48) i samband med just ledföljdsvariationen, huruvida det är informativ vikt eller syntaktiskt bestämda satspositioner som bestämmer över ledföljden. Diderichsens studie av Skaanske Lov är metodiskt unik såtillvida att det tillsvidare inte har introducerats några andra beskrivningsmodeller avsedda specifikt för ledföljden i äldre lagtexter. Som Naumann (1979:5, 1986:152f.) påpekar är Diderichsen också den första som tog hänsyn till informationsstrukturens betydelse för ledföljden i just äldre lagspråk.

Det diderichsenska positionsschemat är ett exempel på en strukturalistisk beskrivning av lineära satsstrukturer. Förutom i SAG tillämpas positionsschemat även exempelvis i Thorells deskriptiva svenska grammatik (1982) som jag använder i delstudie I (Varho 1995).

4.1 Ledföljden i fornsvenska utifrån positionsschemat

Ledföljden i fornsvenska är friare än i modern svenska men samtidigt låst i flera avseenden. Den allmänt förekommande bilden av fri ledföljd leder eventuellt sitt ursprung från föreställningen om att det äldre fornsvenska fyrkasusssystemet gjorde ledföljden mer flexibel i jämförelse med dagens två kasusformer. Samtidigt har det i tidigare forskning kunnat visas att tydliga regelbundenheter kännetecknar även den fornsvenska ledföljden, inte minst att predikatet normalt står som andra led i huvudsatser (Wessén 1965a:206). Denna V2-egenskap visas i figur 2 (enl. Håkansson 2019) där man också ser att fornsvenska huvudsatser normalt inleds av antingen satsens subjekt (*Han*) eller ett adverbial (*Sidhan*) som alltså var de vanligaste satsleden som satsbas (fundament) i fornsvenska.

Initialfält	Mittfält				Slutfält
	Inledare	Finit verb	Subjekt	Adverbial	
					Resten av den finita verbfrasen
Sidhan	kunde	han	ey	hona	höra
Sidhan	kunde	han	ey		höra hona
Han	kunde	[-]	ey	hona	höra sidhan.
Han	kunde	[-]	ey		höra hona sidhan.

Figur 2. Positionsschema för satser med verbinitialt mittfält i fornsvenska (enl. Håkansson 2019:200).

Subjekt och adverbial är fortsättningsvis de vanligaste satsbaserna i svenska i dag (Nordman 1992:39). Som satsbas kunde emellertid även andra satsled användas i fornsvenska. Det är vidare värt att notera att subjektet inte var den mest frekventa satsbasen utan att det snarare var olika typer av adverbial som var vanligast i satsbasen i äldre fornsvenska (Håkansson 2010:136), vilket motiverar studien av adverbial som ingår i avhandlingen (Sandelin 2022). Från och med yngre fornsvenska förstärker subjektet sin position i fundament med den påföljden att andelen topikaliserade adverbial minskar. Adverbial är med andra ord satsled som direkt påverkas av förändringarna hos subjektet. Med topikalisering avser jag att ett satsled står satsinitialt i stället för i sin sedvanliga satsposition i mittfältet eller slutfältet (Sandelin 2022:109). V2-regeln gäller då oberoende av om huvudsatsen inleds av subjektet eller ett adverbial, dvs. finit verbet står initialt i mittfältet.

Ledföljden i fornsvenska bisatser liknar till stora delar den i huvudsatser, vilket framgår av figur 3. Båda satstyperna kunde enligt Håkansson (2010:199f.) beskrivas med ett och samma schema såtillvida att det finita verbet och satsadverbialet har samma inbördes ordningsföljd i mittfältet (*kunde ey*). Detta innebär att det inte är relevant att tala om af- och fa-satser i fornsvenska som SAG (del 4:7) gör i sin beskrivning av modern svenska. Däremot är finitverbets (*kunde*) placering i mittfältet en skillnad mellan fornsvenska och modern svenska som motiverar ett separat positionsschema och separata satstyper för huvudsatserna och bisatserna också i fornsvenska. Som figur 2 visar har huvudsatser ett verbinitialt mittfält, medan finitet i bisatser placeras medialt i mittfältet som i figur 3. Skillnaden i verbets mittfältsposition utgör samtidigt en gränslinje mellan huvudsatser och bisatser i fornsvenska.

Initialfält Inledare	Mittfält				Slutfält Resten av den finita verbfrasen
	Subjekt	Finit verb	Adverbial	Objekt	
at	han	kunde	ey	hona	höra sidhan
at	han	kunde	ey		höra hona sidhan

Figur 3. Positionsschema för satser med verbmedialt mittfält i fornsvenska (enl. Håkansson 2019:200).

Positionsschema har använts som verktyg även av t.ex. Delsing (1999) i en studie av övergången från OV-ledföljd till VO-ledföljd i fornsvenska och av Christoffersen (1993) som analyserar huvudsatsstrukturer i fornorskt lagspråk.

Närmare analys av ledföljden i en specifik texttyp som i lagspråket ger vid handen att förhållandena kan avvika markant från dem i figur 2 och 3. I lagarna gynnas inversion ofta på grund av emfas. Inversionen kan de facto betraktas som lagspråkets typiska ledföljd (Wessén 1965a:211f.). Ett exempel på emfas är satsen *j. þrim lagþingum a han .j. hemult standæ* ('inom tre laga ting skall han svara för hemul'), där rumsadverbialet *j. þrim lagþingum* lyfts fram som det viktigaste satsledet genom satsinitial placering. Dessutom är det kännetecknande för ledföljden i lagarna att lagbud inleds av predikatet som i *liggær lik innæn tomtæ ra. ærræt ok undæt [...]* ('Ligger lik inom bytomternas rämärken, med ärr och sår [...]').

Generellt har möjligheterna att variera ledföljden inskränkts så småningom i svenskan efter äldre fornsvensk tid. Utvecklingen har lett till begränsade satspositioner speciellt hos subjektet och påverkat subjektets egenskaper som satsled i allmänhet. Redan efter mitten av 1400-talet börjar subjektets satspositioner stabiliseras vilket innebär att det successivt blir det vanligaste satsledet som satsbas (Håkansson 2010:136) och dessutom får en alternativ position i mittfältet. Subjektet börjar med andra ord definieras mer genom syntaxen än dess informationsstrukturella funktion i svenska (Sandelin 2018:120–123).

4.2 Informationsstruktur och syntax

Från fornsvensk tid fram till vår tid har det skett stora förskjutningar i förhållandet mellan syntaktiska och informationsstrukturella principer. Förändringen av förhållandet mellan informationsstruktur och syntax kan ses som en typologisk övergång från ett övervägande topikprominent språk till ett mer subjektprominent språk (Li & Thompson 1976:461–484), som har ägt rum i många indo-europeiska språk (Lehmann 1976:450). Fornsvenskan är ett mer topikprominent språk än modern svenska, eftersom basledföljden bestäms i högre grad av

informationsstrukturella funktioner (tema-remabakgrund) än syntaktiska regler, vilket är fallet i modern svenska (Håkansson 2006). Att säga att ledföljden i fornsvenska är friare än i modern svenska betyder med andra ord att den är friare från syntaxens påverkan. Ett annat särdrag hos topikprominenta språk är avsaknaden av expletivt subjekt (*det*) vilket också stämmer in på det äldre fornsvenska lagspråket. Exempelvis saknar alla existentiella satser *det* i lagarna, som satsen *Kombær bundin man til þinx* ('Det kommer en bunden man till tinget') (Varho 1995).

Principen om informativ vikt i det medeltida språket är enligt Jörgensen (1987:159ff.) överordnad principen om satsledsföljden på det sättet att "det grammatiska systemet tvingas tillhandahålla öppna positioner och alternativa positioner för att tillfredsställa viktprincipens krav". Med tiden har satsledsprincipen fått en ökad betydelse, medan principen om informativ vikt har minskat i betydelse. I själva verket är det enligt Jörgensen fråga om att viktregler avkodas som grammatiska regler. Denna process kan i teorin tänkas fungera också i motsatt riktning. Ju längre bakåt i tiden man går desto större betydelse får den informativa vikten och så småningom kommer man åtminstone teoretiskt tillbaka till ett språkligt stadium där satsledsföljden helt bestäms av informativa principer.

De syntaktiska utgångspunkter som presenterats i detta kapitel är väl etablerade i svensk syntaxforskning. Framför allt har jag diskuterat ledföljden i fornsvenska med hjälp av det positionsschema som tillämpats även i tidigare studier av äldre språkstadier där informationsstrukturen har haft en större inverkan på ledföljden än i modernt språk. Positionsschemat lämpar sig som ett analysverktyg när man åskådliggör den syntaktiska variationen vad gäller subjekt och adverbial i äldre fornsvenska.

5 Material

I detta kapitel presenterar jag materialet i avhandlingen. De undersökta texterna representerar äldre fornsvensk prosa och poesi från tre texttyper: lagprosa, religiös prosa och poesi. För varje delstudie har jag sammanställt ett eget material och tabell 1 visar vilka texter som ingår i materialet i respektive delstudie och antalet belägg. Av tabellen framgår även vad som varit föremålet för excerpering av belägg och vilka textstrukturella och grammatiska kategorier analysen fokuseras på. Materialet presenteras närmare i avsnitten 5.1 och 5.2. Förkortningarna förklaras i en separat lista i slutet av kappan.

Tabell 1. Översikt över materialet i delstudierna.

Delstudie och texterna som ingår	Excerperade enheter	Undersökt textstrukturell kategori	Undersökt grammatisk kategori	Antal belägg på undersökt kategori
Delstudie I Birg-aut., Bu, MB 1A, MB 1B, Euf, EK, FrÄVgL, ÄVgL, YVgL, ÖgL, FrÖgL, UL, DL VmL, SdmL, HL, SmLKB, BjR	satser	rema	indefinita subjekt	1 454
Delstudie II ÄB i UL	paragrafer, flockar	nya textreferenter	lexikaliska och grammatiska bindningar och ledfamiljer	74
Delstudie III KkB, JB och RB i UL	satser	rema	indefinita subjekt	238
Delstudie IV hela UL inkl. Conf och Prae	satser	rema, tema bakgrund	topikaliserade rums- och tidsadverbial	77

För varje delstudie har sammanställts ett eget material bland de texter som presenterats i tabell 1. Några tidigare äldre fornsvenska korpusar som skulle lämpa sig för kombinerad analys av syntax och textstruktur fanns inte tillgängliga och

därför har jag excerperat alla de ingående texterna manuellt från början. Manuell excerpering är det enda möjliga tillvägagångssättet, eftersom igenkännandet av exempelvis olika grammatiska kategorier i äldre fornsvenska (bestämmdhet/obestämmdhet) inte kan göras uteslutande utifrån formella kriterier utan framför allt utifrån textsammanhanget (Skrzypek 2012:22). Elektroniska sökningar kan vara till hjälp men risken att inte upptäcka alla belägg föreligger (Stroh-Wollin 2015a:109). Även vacklande ortografi och ställvis saknad av interpunktion är exempel på faktorer som gör att en systematisk närläsning är av primär betydelse för excerperingen och tolkningen av textställena. Dessutom är, som Jörgensen (1987:93f., 166f.) poängterar, framställningssättet i lagarna i hög grad implicit vilket ger kontextuella och pragmatiska faktorer en viktig roll i tolkningen av satserna.

När det är fråga om just informationsstruktur och referensbinding har jag vid excerperingen dessutom inte enbart arbetat linjärt sats för sats utan i olika riktningar igenom texten. Excerperingen har jag upprepat flera gånger för att kontrollera tolkningen av olika textställen. I excerperingen av lagtexter har jag använt Holmbäck och Wesséns tolkning och förklaring (1933) av texterna som stöd. Excerperingsprinciperna har varierat mellan de fyra delstudierna allt efter forskningsfrågorna och principerna presenteras i detalj i respektive studie (Varho 1995:42ff., Sandelin 2014:189f., 2018:123ff., 2022:121ff.). Vad gäller indefinita subjekt – som står i fokus i två av delstudierna – för jag en diskussion kring olika principer och problem vid excerperingen av dem i delstudie III (Sandelin 2018:123ff.).

Ett brett urval texter är relevant i delstudie I vars syfte är att kartlägga förekomsten av s.k. existentiella satser generellt i äldre fornsvenska. Därför ingår texter från alla tre texttyper i denna delstudie. Med tanke på textbeståndet i äldre fornsvenska är lagprosa, religiös prosa och poesi de mest centrala och produktiva. Lagtexterna har tillkommit i sin helhet på svenska, medan de religiösa och poetiska texterna i materialet består av både texter med originalet på svenska och originalet på ett annat språk. Trots sitt utländska ursprung är de religiösa och poetiska texterna också värdefulla källor till svensk grammatik (Falk 2011:175) och har bidragit till hur svenska språket har sett ut under äldre språkstadier.

I poesi finns många genreberoende konventioner (Kalm 2016:25) som är förknippade med versbundna texter (t.ex. slutrim), vilket blev tydligt i delstudie I. Därför har poesi uteslutits ur de tre andra delstudierna. I dem har även religiösa texter uteslutits, men inte i första hand på grund av sitt ursprung, utan därför att de representerar en heterogen grupp texter i fråga om såväl struktur, innehåll som tillkomstspråk. Att inkludera religiösa texter i analysen skulle göra studierna för omfattande för att kunna utföras inom ramen för denna avhandling.

Materialet i delstudierna II, III och IV utgörs med andra ord enbart av lagar som i sin helhet har tillkommit på svenska och utgör en till strukturen mycket enhetlig

texttyp. Med struktur avser jag indelningen i balkar, flockar och paragrafer samt förekomsten av lagbud (för en analys av lagbudsstrukturer, se t.ex. Wendt 1997:58ff.). Däremot innehåller lagarna olika kronologiska skikt som påverkat deras stil och språk och som har sina rötter i den muntliga traderingen av lagarna innan de började nedtecknas (Pamp 1971:206f.). Den äldre fornsvenska perioden (ca 1225–1375) innebar en början på skriftlig lagtradering på svenska. Under loppet av ett drygt hundra år nedskrevs framför allt ett antal landskapslagar men även exempelvis Bjärköarätten (BjR) som är en stadslag. De fornsvenska lagarna är samtidigt de äldsta bevarade texterna skrivna med latinskt alfabet på svenska.

I det följande ger jag en kort beskrivning och datering av texterna i materialet. Jag inleder med att presentera materialet i delstudie I (licentiatavhandlingen) i avsnitt 5.1. I avsnitt 5.2 presenterar jag sedan Upplandslagen, som delstudierna II, III och IV bygger på.

5.1 Materialet i delstudie I

Som framgått av tabell 1 består materialet i delstudie I av såväl lagar, religiösa prosatexter som poesi. Texterna som ingår i materialet presenteras i det följande.

Birgitta-autografer (Birg.-aut.)

Birgitta-autograferna innehåller Heliga Birgittas egenhändiga nedteckningar i fornsvenskt original. De består av två fragmentariska texter (A- och B-skrift) på totalt cirka 10 sidor. Autograferna torde ha tillkommit år 1361 respektive 1367 (Högman 1951:42).

Codex Bureanus (Bu)

Codex Bureanus, även kallat Fornsvenska legendariet, representerar religiös prosa och innehåller medeltida sagor och äventyr om helgon, påvar och kejsare. Texten har översatts till svenska mellan åren 1276 och 1307. Det latinska originalet är *Legenda aurea* skrivet mellan åren 1263 och 1273 (Jansson 1934:4).

Pentateukparafrasen (MB 1A och MB 1B)

Pentateukparafrasen innehåller de fem moseböckerna och den fornsvenska förlagan antas ha tillkommit under 1330-talet. Förlagan finns bevarad i två avskrifter (MB 1A och MB 1B) av vilka den äldre A1 från cirka 1430–50 representerar en modernare språkdräkt än den yngre avskriften MB B1 från 1526 (Klemming 1848:588). Det råder olika uppfattningar om huruvida Pentateukparafrasen kan betraktas som en översättning (Hesselman 1927:10, Thorell 1951:1) eller en kompilation (Söderwall 1914).

Erikskrönikan (EK)

Erikskrönikan (EK) är den äldsta medeltida rimkrönikan på svenska. Originaltexten dateras till 1320–35 (Pipping 1926:782). Erikskrönikan handlar om Sveriges politiska historia under tiden 1229–1319.

Eufemiavisorna (Euf)

Eufemiavisorna består av tre riddarromaner översatta till svenska: Herr Ivan (Iv), Hertig Fredrik av Normandie (Fr) och Flores och Blanzafloor (Fl). Herr Ivan har översatts till svenska kring 1303 men det är oklart om den svenska texten går direkt tillbaka på ett franskt original eller om den översatts från verkets fornnorska version (Noreen 1931:vf.). Hertig Fredrik av Normandie har översatts från medelhögtyska 1308 (Noreen 1927:vf.). Översättningen av Flores och Blanzafloor till fornsvenska dateras vanligen till 1312 men den kan alternativt ha tillkommit mot mitten av 1300-talet (Olson 1956:ix–x). Den svenska texten har förmodligen översatts från en fornnorsk version, inte från originalspråket franska (Olson 1956:viii). Det är oklart huruvida alla tre översättningar är gjorda av en och samma översättare (Pipping 1943:69, Jansson 1945:315ff.).

Bjärböarätten (BjR)

Bjärböarätten är en tidig stadslag som gällde i Stockholm men tillämpades även åtminstone i Lödöse. Bjärböarätten finns fullständigt bevarad endast i en handskrift som dateras till cirka 1345, men själva lagen anses härröra från senare hälften av 1200-talet (Holmbäck-Wessén 1946:xciiiff.).

Landskapslagarna

Landskapslagarna består av fragment av Äldre Västgötalagen (FrÄVgL), Äldre Västgötalagen (ÄVgL), Yngre Västgötalagen (YVgL), Östgötalagen (ÖgL), fragment av Östgötalagen (FrÖgL), Upplandslagen (UL), Västmannalagen (VmL), Södermannalagen (SdmL), Hälsingelagen (HL), Dalalagen (DL) och Smålandslagens Kristnubalk (SmLKB). De bevarade texterna är antingen fragmentariska eller hela handskrifter. Vid excerperingen använder jag C.J. Schlyters 1800-talsedition av lagarna (SSGL I–VI) som enligt Holm (1972) är en uppenbar utgångspunkt i arbete med de gamla lagarna. Vid excerperingen av fragmentet av Äldre Västgötalagen utgår jag från Fornsvensk läsebok (Noreen 1970).

Den äldsta av landskapslagarna, FrÄVgL, dateras till senast cirka 1250 och av den finns bevarade endast ett par blad (Holmbäck-Wessén 1946:xviii). Från senare hälften av 1200-talet härstammar ÄVgL och YVgL, från 1290-talet ÖgL samt UL som dateras till 1296. Speciellt i VmL finns tydliga spår av språket i UL som antas ha varit förebilden vid utarbetningen av VmL. Detsamma gäller SdmL och de andra

landskapslagarna från första hälften av 1300-talet, dvs. HL, DL och SmLKB. Jag går inte desto närmare in på dateringen av lagarna här utan konstaterar att de enligt gängse uppfattning anses alla ha tillkommit under tiden mellan 1225 och 1375 (för närmare datering se t.ex. Holmbäck & Wessén 1933–1946 och Wessén 1965b:10ff.).

Inom svensk språkhistoria beskrivs landskapslagarna ofta som unika. Till exempel menar Wessén (1965b:29) att lagarna inom svensk medeltidslitteratur är ”den mest folkliga, den mest traditionella och ålderdomliga, och den ojämförligt mest konstnärligt utformade” stilarten. Texttypiska stildrag i lagarna har analyserats i flera studier (t.ex. Ahlström 1912, Ståhle 1958, B. Pettersson 1959). Å andra sidan kombineras det gamla lagspråket ofta med konkretion, saklighet, ordknapphet och enkel satsbyggnad (Pipping 1943:65f.). De svenska lagarna har i jämförelse med andra nordiska lagar avlägsnat sig minst från den muntliga lagsagan (Jørgensen 1987:13). Trots att landskapslagarna är fornsvenska originaltexter har de ändå också påverkats av utländska förebilder i fråga om exempelvis kyrklig rätt och i lagtextens utformning märks lagstiftarnas utländska skolning (Inger 2011:17f.).

5.2 Materialet i delstudierna II–IV (Upplandslagen)

Landskapslagarna representeras i delstudierna II, III och IV företrädesvis av Upplandslagen (UL). Denna lag har valts som representant för äldre fornsvenskt lagspråk av flera orsaker. För det första är UL en enhetlig och relativt lång text med åtta balkar, förord och stadfästelsebrev. Den handlar därmed om varierande rättsliga frågor inom flera områden och ger en omfattande bild av lagspråket i äldre fornsvenska. För det andra står det i förordet till UL att lagen är avsedd *allum þem ær byggjæ mellom haffs ok sæw ströms ok öþmorþæ* (’till alla dem som bo mellan havet och Sagån och Ödmården’), vilket innebär att giltighetsområdet för lagen var vida större än endast Uppland. Lagen tillämpades även i Gästrikland och Norrland. I själva verket omfattade UL största delen av det geografiska området i det dåtida Sverige. För det tredje blev UL mönstergivande för många av de senare landskapslagarna (Södermannalagen, Västmannalagen och Hälsingelagen) och utgjorde även grunden för Magnus Eriksson landslag år 1347 och Konung Kristoffers landslag år 1442 (Ståhle 1967:46–54, Wessén 1965b:33). Upplandslagen kännetecknas därtill i flera avseenden av modernare inslag än de ungefär samtida Yngre Västgötalagen och Östgötalagen. Enligt Ståhle (1967:46) är UL ”en produkt av ett lyckligt samarbete mellan gammal nordisk lagfarenhet och modern skolastisk och kanonistisk bildning”. Holmbäck & Wessén (1933:xvi) ser rentav UL som ”det kanske främsta lagverk, som skapats i Sverige”.

I delstudie II används ärvdabalken (ÄB) ur Upplandslagen, medan delstudie III handlar om kyrkobalken (KkB), jordabalken (JB) och tingmålalbalken (TB)⁹ i UL. Delstudie IV omfattar hela Upplandslagen med dess åtta balkar samt stadfästelsebrevet och förordet. Upplandslagen som är en av svealagarna stadfästes år 1296 av konung Birger Magnusson. UL är den äldre av två kända svenska landskapslagar med kunglig stadfästelse, den andra är SdmL (Inger 2011:14).

Bland de handskrifter av UL som finns tillgängliga har jag valt att använda A-handskriften som är daterad till ca 1300 och som Schlyter (1834) lägger till grund för sin edition av UL (SSGL III). A-handskriften är den mest kompletta och äldsta bland de handskrifter som finns bevarade av Upplandslagen, vilket ytterligare motiverar valet av denna text. Ortografin i de angivna exemplen i delstudierna följer således den i A-handskriften.

⁹ Även kallad rättegångsbalk.

6 Metod

Analysmetoden i avhandlingen är övervägande kvalitativ men jag diskuterar de undersökta fenomenen även med bakgrund i kvantitativa data. Kvantifiering av materialet är en väsentlig utgångspunkt för analysen särskilt i delstudie I som jämför förekomsten av olika varianter av existentiella satser i äldre fornsvenska. Kvantitativa översikter ger värdefull fingervisning om distinktionen mellan omärkt och märkt i språket, exempelvis vilken ordningsföljd mellan satsled som är vanligast respektive ovanligast (Falk 1997:29).

Delstudierna i avhandlingen har tillkommit kronologiskt så att delstudie I (Varho 1995) är den äldsta. Den bygger på 1 454 belägg på s.k. existentiella satser i tre äldre fornsvenska texttyper (bilaga med beläggen i Varho 1995:184–187). De äldre fornsvenska satserna ses som tidiga representanter för de satser som senare kom att kallas existentialsatser i modern svenska. En springande punkt i delstudie I är därför en jämförelse med existentialsatser i dagens svenska och de formella kriterier som dessa följer (Sundman 1980).

I både fornsvenska och modern svenska är uppgiften för existentiella satser respektive existentialsatser som framkommit att introducera nya textreferenter som undantagslöst fungerar som subjekt i satsen och satserna har med andra ord identisk informationsstruktur. Skillnaderna finns på det grammatiska planet och jämförelsen i delstudie I handlar om det. I centrum för delstudie I står därför en övervägande kvantitativ analys av utvalda egenskaper i existentiella satser. I analysen studeras ledföljd, obestämdhet och artikelbruk, verbkongruens samt förekomst av formellt subjekt. Jag utgår från deskriptiv grammatik och positionsschema (Diderichsen 1941, Thorell 1982) som diskuterats i kapitel 4. Varje text i de tre texttyperna analyseras först separat. I följande fas sammanställs analysresultaten texttypsvis så att slutsatser om den strukturella variationen inom existentiella satser i äldre fornsvenska kan dras i enlighet med syftet med delstudie I. De kvantitativa resultaten i delstudie I har bidragit och lett till nya frågeställningar i delstudierna II, III och IV.

Trots att antalet belägg är avsevärt mindre i delstudierna II, III och IV har de undersökta fenomenen inledningsvis också kvantifierats innan den primära kvalitativa analysen inletts. Analysmetoden i delstudie II–IV är därmed

korpusbaserad. Den består såväl av en grammatisk som textstrukturell beskrivning av variationen inom Upplandslagen.

Delstudie II är en lexikogrammatisk analys av referentstrukturen i ärvdabalken i Upplandslagen. Studien är avgränsad till bindningar och ledfamiljer som utgår från nya textreferenter. I analysen tillämpar jag Nyströms analysmodell (C. Nyström 2001:35–48) och därtill klassificerar jag bindningstyper utifrån tidigare bindningstypologier (t.ex. Enkvist 1974, Källgren 1979, Fossetøl 1980). I enlighet med Nyströms modell har jag i det första analyskedet med hjälp av kontexten identifierat alla de textreferenter som introduceras som nya. I det andra skedet har jag gjort en fortsatt analys av de textreferenter som etableras i texten, varefter man kan klassificera bindningar och frilägga ledfamiljer kring textreferenterna (C. Nyström 2001:62ff.).

I delstudie III ligger fokus på indefinita subjekt, deras struktur och satsposition samt hela satsens textposition. Delstudien tar i bruk den analysmodell som Petrova & Solf (2009) har skapat enkom för en informationsstrukturell analys av historiska texter (se avsnitt 3.2). Modellen bjuder ett konkret verktyg för identifiering av subjekt med remafunktion i de undersökta tre balkarna i UL (kyrkobalken, jordabalken och tingmålalbalken). Jag använder den nivå i modellen som utgår från endast textreferenterna och deras informationsstrukturella funktioner (tema och rema). Definitionen av rema kompletterar jag med SAG:s (1999) och Lambrechts (1994) syn som framgått i 3.2. Petrova & Solfs beskrivningsmodell är aktuell också i delstudie IV där fokus ligger även på andra informationsstrukturella funktioner än rema. I stället för subjekt analyseras topikaliserade rums- och tidsadverbial och deras funktion i informationsstrukturen (tema, rema, bakgrund).

7 Resultat

Efter att ha presenterat avhandlingens syfte, teoretiska utgångspunkter samt material och metod i kapitel 1–6 ska jag nu sammanfatta de viktigaste resultaten i de fyra delstudierna. Jag inleder med att diskutera delstudie I i avsnitt 7.1 och fortsätter sedan med de övriga delstudierna i 7.2–7.4. I sammanfattande diskussion i avsnitt 7.5 ger jag en fördjupad analys av avhandlingens resultat utifrån forskningsfrågorna och lyfter fram utmaningar i analysen.

7.1 Delstudie I

Den springande punkten i delstudie I är som framkommit (kap. 2) att utgå från existentialsatsernas informationsstruktur och syntaktiska struktur i modern svenska (*Det kommer en bunden man till tinget / En bunden man kommer (det) till tinget*). I äldre fornsvenska är syntaxen annorlunda än i modern svenska men man använder det oaktat syntaxen för att uttrycka samma informationsstruktur som existentialsatserna i modern svenska har, dvs. en informationsstruktur där satsens subjekt är en ny textreferent och därmed semantiskt indefinit och rematiskt (*en bunden man*). Syftet med delstudie I är att kartlägga de syntaktiska satsstrukturer i äldre fornsvenska som uttrycker denna informationsstruktur.

Som konstaterats i kapitel 4 har förhållandet mellan informationsstruktur och syntax genomgått stora förändringar sedan fornsvensk tid. Informationsstrukturens dominans i satsbygget har minskat medan syntaxens roll har ökat. Svensk syntax har blivit mer begränsad vad gäller exempelvis ledföljd, vilket har påverkat förutsättningarna att uttrycka informationsstruktur. Den morfologiska markeringen av subjektets indefinitet (*bundin man*) följer inte heller alltid samma mönster som i dagens svenska. Också det expletiva subjektet *det*, som är ett formellt kriterium för existentialsatserna i modern svenska (Sundman 1980:17f.), förekommer i mindre utsträckning i fornsvenska satser och även i varierande grad i olika texttyper.

Den informationsstruktur som står i fokus i delstudie I introducerar alltså ett semantiskt indefinit subjekt (*bundin man*). Detta subjekt är en ny textreferent och

utgör därmed satsens rema i både fornsvenska och modern svenska. Det är också vanligt att subjektets existens lokaliseras med hjälp av närmast rums- och tidsadverbial (*Nu löpæ swin skoghæ mællum*). Satserna i dagens svenska har övervägande definitiva subjekt och existentialsatserna med ett indefinit subjekt utgör ett undantag. Detta är fallet inte endast i svenskan utan även i andra språk med existentialsatser (för en översikt se Sundman 1980:34–39).

Det viktigaste resultatet av delstudie I är att det finns fyra huvudsakliga satsstrukturer i äldre fornsvenska som har samma informationsstruktur som existentialsatserna i modern svenska (Varho 1995:119f.). De fyra strukturerna för existentiella satser i äldre fornsvenska visas i tabell 2.

Tabell 2. De existentiella satsstrukturerna i äldre fornsvenska (enligt Varho 1995:120).

existentiell sats	andel	
AdvL + V + (DET) + S	69,4%	ther war mykin græswæxter (MB1A) 'där var mycket gräsväxter' þa øpte en røst a vinstro handena (Birg.-aut.) 'då ropade en röst på vänstra handen'
S + V + (AdvL) + (V)	29,4%	Alzskona foghla æru ther op a (Fl) 'Alla slags fåglar är där uppå' Sill ok fiisk kom yffriith til landa (EK) 'Sill och fisk kom ymnigt till lands' Tolf mæn skulu .i. tylft standa. (ÄVgL) 'Tolv män skola stå i tolf'
V + S + (AdvL)	0,6%	liffwær barn æffte (VmL) 'barn lever efter honom'
DET + V + S	0,6%	Thet war æn arlla och dager liws (Fr) 'Det var en tidig och ljus dag'

Drygt två tredjedelar av satserna har inverterad ledföljd och inleds av ett adverbial. Dessa satser kan även avslutas med ett adverbial som *Æpte þæssa bøn kom lius af himnom* (Bu) ('Efter dessa böner kom ljus från himlen'). Närmare en tredjedel har rak ledföljd och den är något vanligare i översatta texter än svenska original. Verbinledda satser förekommer sporadiskt och denna satsstruktur är den enda av de fyra som inte är produktiv i existentialsatserna i modern svenska om man bortser från frågesatser.

Huvudintresset ligger i delstudie I på det indefinita subjektet, dess struktur och satsposition i förhållande till andra satsled. Därutöver ingår även andra egenskaper i de existentiella satserna i analysen. Till dem räknar jag förekomsten av expletivt (formellt) subjekt, verbinkongruens och verbval. Expletivt subjekt (*det*), som är ett obligatoriskt satsled i existentialsatserna i modern svenska (Sundman 1980:17f.), förekommer sparsamt (nio satser) i det äldre fornsvenska materialet i främst översatta texter. Lagmaterialet saknar det expletiva subjektet.

Verbinkongruens innebär oftast att predikatet står i singularis i satser med ett pluralt subjekt, som i t.ex. *Nw är her tw märkelik thing* 'Nu är här två märkliga ting' (MB 1A), men även singulära subjekt med ett pluralt predikat är belagda i materialet, t.ex. *Sidhan abraham war dödher warda mykin sylt i landeno* (MB 1A) 'Sedan Abraham var död blev det mycket hungersnöd i landet'. Inkongruenta verb förekommer framför allt i poesi som i *tara nider a hans kinder flööt* 'tårar flöt ner för hans kinder' (EK) där de motiveras av versformen.

Bland predikatsverben i de existentiella satserna är *vara* och *komma* de mest högfrekventa i alla tre texttyper men det förekommer rikligt med även andra, mindre vanliga verb (Varho 1995:106ff.). Hjälpverb används ofta och det vanligaste bland dem är *skola*.

Delstudie I ger sålunda en bred översikt av existentiella satser i äldre fornsvenska. Som sådan utgör studie I också en inspirationskälla och utgångspunkt för frågeställningen i de tre övriga delstudierna. Jag specificerar på vilket sätt detta är fallet i avsnitt 7.2–7.4 där jag redogör för huvuddragen i respektive delstudie. Empiriskt ligger fokus i de tre övriga delstudierna uteslutande på lagtexter som representeras av Upplandslagen (UL). Orsaken till detta är att göra det möjligt att fördjupa analysen av informationsstruktur genom att fokusera på ett mindre och mer enhetligt material. Lagtexterna spelar en central roll också i delstudie I med 500 belägg. Att välja att fokusera på lagar som från början är nedtecknade på svenska och utgör en central del av textproduktionen på äldre fornsvenska är sålunda motiverat.

7.2 Delstudie II

Analysen av nya textreferenter avgränsas som framgått av 7.1 till subjektet i delstudie I. Vad som händer med nya textreferenter senare i texten och vilken betydelse de har för textbygget diskuteras inte i delstudie I och har heller inte behandlats i tidigare forskning. I delstudie II utvidgar jag därför studieobjektet från subjekt till att omfatta alla nya textreferenter som etablerar sig i ärvdabalken i Upplandslagen genom referensbindning, dvs. hur de skapar ledfamiljer i texten.

Referentanalysen är lexiko-grammatisk. Först identifieras de nya textreferenterna och sedan kartläggs om de lever kvar i form av bindningar och ledfamiljer. Som grammatiska bindningar räknas bestämd slutartikel, olika pronomen (personliga, possessiva, demonstrativa och relationella), bisatser och ändrad kasustillhörighet hos textreferenten. Lexikaliska bindningar bygger på semantiskt släktskap mellan textreferenten och det refererande uttrycket, t.ex. hyponymi eller association (t.ex. *kona – bonde ok husfru. ok barn þeræ – kononnæ*

giptæ man). En ledfamilj kan innehålla både grammatiska och lexikaliska bindningar.

Studien visar tydligt vilka nya textreferenter som etablerar sig i texten. Eftersom det handlar om just ärvdabalken är textreferenterna typiska för arvssammanhang. De vanligaste animata textreferenterna är *man*, *barn* och *kona* av vilka *man* förekommer klart oftast. Vanliga nya textreferenter är också *bonde*, *fapir*, *husfru*, *mopir* och *mö* som är besläktade med *man*, *kona* och *barn*. Kännetecknande för textreferenten *man* är att den ofta introduceras genast i början av en flock och lever kvar till slutet av flocken. Referensbindningen kring *man* består därmed ofta av längre ledfamiljer. Räknat på antalet nya introduktioner är *arff* och *pænningæ* de viktigaste inanimata textreferenterna men de introduceras inte tillnärmelsevis lika ofta som de animata.

En närmare analys av de tre animata textreferenterna *man*, *kona* och *barn* visar att de skiljer sig åt vad gäller grammatiska och lexikaliska bindningar. Vid textreferenten *man* är bindningarna övervägande grammatiska (61 %), medan det bildas flera lexikaliska bindningar kring *kona* (58 %) och *barn* (51 %). Resultatet kan bero på att textreferenten *man* oftast introduceras som subjekt, vilket är den typiska satsdelstillhörigheten även för de refererande uttrycken för *man* i bindningarna. Detta resultat går i linje med Jörgensen (1988) och T. Pettersson (2012) som har påvisat att kvinnor ofta presenteras i sin relation till en man varvid man kan tänka sig att kvinnliga referenter inte är satsens subjekt utan snarare exempelvis objekt. Grammatiska bindningar, exempelvis pronomen (*han*), är då tillräckliga för att hänvisa tillbaka på subjektet *man*. Däremot definieras *kona* genom olika relationer till *man*, som t.ex. moder, hustru eller dotter. Lexikaliska bindningar kan då mer exakt beskriva relationen. Detsamma gäller textreferenten *barn* som beskrivs i förhållande till *man* och *kona* eller *fapir* och *mopir*.

I delstudie II diskuterar jag även Upplandslagen och ärvdabalken som föremål för referentanalys. Delstudien visar att flockar, flockgrupper och paragrafer snarare än balken som helhet är den naturliga domänen för referentanalys. Däremot verkar referensbindningen inte följa flock- och paragrafindelningen eftersom en ledfamilj också kan fortsätta över flockgränsen. Kontexten är således central vid identifieringen av nya textreferenter och referensbindning i Upplandslagen.

Referentanalysen visar på ett tydligt sätt vad texten de facto handlar om, vilka som är de centrala aktörerna och föremålet för deras verksamhet. Skillnaderna mellan bindningar och ledfamiljer kring manliga och kvinnliga referenter ger ny kunskap om själva bindningsmekanismen men även implicit information om könsrollerna i det medeltida samhället.

7.3 Delstudie III

Som framgått ovan byggde delstudie I om existentiella satser på jämförelse med modern svenska, vilket påverkar resultaten såtillvida att analysen har begränsats till existentialsatserna som uttrycker det indefinita subjektets antingen pågående, uteblivna, upphörande eller nekade existens. Exempelvis är det kännetecknande för aktiva existentialsatser att de har intransitivt predikat men inte innehåller ett direkt objekt (Sundman 1980:166ff., 201ff.). Dessa drag tog jag hänsyn till i analysen av fornsvenska och de utesluter en stor del satser med ett indefinit subjekt ur delstudie I. I delstudie III fördjupar jag därför studiet av indefinita subjekt genom att frigöra analysen från begränsningen till existentiella satser. Analysen i denna delstudie inkluderar även andra typer av satser med indefinit subjekt för att komplettera bilden av subjektsegenskaperna i äldre fornsvenska.

Efter kartläggningen i delstudie I kvarstod det ett behov av att ytterligare precisera det indefinita subjektets postverbala satsposition som visade sig variera kraftigt. Även sambandet mellan satspositionen och subjektets struktur kräver vidare studier. Speciellt i lagtexter som kännetecknas av sin speciella struktur med balkar, flockar och paragrafer är också textpositionen särskilt intressant hos de satser som introducerar ett indefinit subjekt.

Delstudie III visar att det indefinita subjektet står postverbalt i 95 % av huvudsatserna i materialet och ledföljden är antingen inverterad (V2) eller frågeformad (V1). I förhållande till predikatet varierar det postverbala subjektets placering från första led till fjärde led som framgår av tabell 3. Nästan 40 % av subjekten står som andra led (VSX) och så mycket som ca 54 % står som tredje led (XVS/VXS).

Tabell 3. Det indefinita subjektets satsposition i huvudsatser (1–4) och bisatser (5–6) i UL.

1. SVX	engin præstær ma ok bökær köpæ. ellær skriwa latae utæn sins biskups orloff. (KkB) 'Ej heller må någon präst köpa eller låta skriva böcker utan biskopens lov'
2. VSX	Dræper man annæn vm hælghændagh [...] (KkB) 'Dräper någon en annan på en helgdag'
3. XVS / VXS	þær skal domæri a þingi wæræ (RB) 'då skall domare vara på tinget' witnæ swa tolf mæn (JB) 'tolv män styrka detta'
4. XVXS	þa skupi þæt twe præstir ok twe böndær aff andrum soknum. hwat husin æru aff wanroct fordærvæþ ellær æi. (KkB) 'då skola två präster och två bönder från andra socknar pröva, huruvida husen äro fördärvade av vanvård eller ej'
5. sSVX	swa oc æn mæn delæ wiþ kirkiu um iorþ (KkB) 'så ock om bönder tvista med kyrka om jord'
6. sXVS	at æi kombær þing mot kununx buþi (RB) 'att ej kommer ting enligt konungens bud'

Ett intressant resultat är att även en satsposition som fjärde led (XVXS) är möjlig i huvudsatser om dock sällsynt (1 %). Denna extremt sena placering är en egenskap i äldre fornsvenska som saknas i modern svenska och avspeglar textstrukturens större dominans. Det visar också att ledföljden smidigt kan anpassas till satsledens informationsstrukturella funktioner och att t.ex. satsens objekt (*þæt*) kan placeras före ett indefinit subjekt som dessutom är ett långt satsled (*twe præstir ok twe böndær aff andrum soknum*). Ett preverbalt subjekt påträffas i ett fåtal av huvudsatserna (ca 5 %) när subjektet är nekande eller emfatiskt.

Av bisatserna har drygt två tredjedelar rak ledföljd (sSVX) och resten är inverterade (sXVS). Ledföljden blir inverterad på grund av negation eller exempelvis objekt tidigare i satsen. Vid inversion får subjektet placering som fjärde led (sXVS) i bisatser.

Satserna med ett indefinit subjekt står initialt, medialt eller finalt i texten. En tredjedel av de undersökta satserna inleder, medan endast några satser avslutar en flock eller en paragraf. Detta innebär att två tredjedelar av satserna står medialt i en flock eller en paragraf oberoende av vilken ledföljd satserna har. Även andra satsled än subjekt, t.ex. objekt, introduceras som nya i lagarna och den initiala textpositionen kan reserveras åt dessa satser, vilket är en förklaring till den relativt låga andelen satser med indefinit subjekt initialt i texten. Något tydligt mönster går inte att urskilja och textpositionen påverkas troligen av flera faktorer i lagtexten, t.ex. lagbudsstruktur och emfas.

Delstudie III preciserar och nyanserar därmed bilden av indefinita subjekt i de äldsta texterna på svenska. De flesta indefinita subjekten är nakna substantiv (66 %), medan betydligt färre subjekt innehåller räkneord (ca 15 %), pronomen (ca 14 %) eller relativsats (ca 5 %). De indefinita subjekten är med andra ord ofta korta och enkla satsled som på grund av sin nyhet inte kan ges en mer ingående beskrivning. Studien visar vidare att det inte verkar finnas någon korrelation mellan subjektets satsposition, satsens textposition och subjektets struktur i de tre undersökta balkarna i UL. Resultaten visar tydligt att informationsstrukturen var den dominerande principen för placeringen av subjektet i äldre fornsvenska satser och syntaxen anpassade sig därefter.

7.4 Delstudie IV

Analysen i delstudie I visade att satsinitiala adverbial är kännetecknande för satser med ett indefinit subjekt, eftersom huvudparten av de existentiella satserna i delstudie I inleds av ett rums- och tidsadverbial (Varho 1995:120). Det som motiverar användningen av satsinitiala rums- och tidsadverbial analyserar jag därför ur informationsstrukturens och texttypens perspektiv i delstudie IV.

Det informationsstrukturella perspektivet innebär en analys av de satsinitiala adverbialens funktion som tema, rema eller bakgrund och hur den kan bidra till topikalisering. Det texttypiska perspektivet fokuserar på stilistiska och strukturella drag i lagtexterna som kan ha betydelse för vad som topikaliseras. Dessutom diskuterar jag eventuella samband mellan dessa två perspektiv. De undersökta adverbialen avgränsas till sådana rums- och tidsadverbial vars ordinarie plats finns i mittfältet eller slutfältet (t.ex. *a þingi* 'på tinget'). Den satsinitiala positionen är med andra ord tillfällig. I materialet ingår 57 huvudsatser och 20 bisatser. De allra flesta topikaliserade rums- och tidsadverbialen ingår i lagbud medan några få påträffas i stadfästelsebrevet och inledningen till kyrkobalken i UL.

I materialet kan urskiljas fyra tydliga texttypiska orsaker till topikalisering. Det är fråga om egenskaper som i tidigare studier ofta beskrivs som stilistiska särdrag i lagspråket. Hit hör textuell bindning, inramning, emfas och kontrast samt syntaktisk likhet. Som delstudie IV visar har de en vidare betydelse som textkonstituerande faktorer. Textuell bindning innebär att det topikaliserade rums- eller tidsadverbialet anknyter bakåt i texten med hjälp av exempelvis pronomen (*þe*, *þæt*), medan inramning i stället pekar framåt och har räckvidd över flera satser. Med hjälp av inramning skapar man övergångar i händelseförloppet i lagbud. T.ex. är tidsadverbialen *síþan* och *þa* vanliga vid inramning. Emfas och kontrast framhäver för sin del det topikaliserade adverbialet som satsens viktigaste innehåll. Även ett räkneordsattribut kan orsaka topikalisering (j. *þrim lagþingum*). Bland de övriga texttypiska dragen finns det flera fall där syntaktisk likhet kan vara orsaken till

topikalisering. Detta innebär att man kopierar en ledföljd med ett topikaliserat adverbial som förekommit tidigare i texten (*at .j. gamblum laghum hittis sumpt mæþ [...]*).

De informationsstrukturella funktionerna tema, rema och bakgrund hos topikaliserade rums- och tidsadverbial är det andra undersökta perspektivet i delstudie IV. Av de tre funktionerna förekommer tema inte hos adverbialen i materialet, vilket kan förefalla överraskande när det är fråga om satsinitial position. Som å andra sidan Petrova & Solf visar i sin modell (2009) hänger temafunktionen samman med avgränsade textreferenter, vilken är en egenskap som mer sällan passar in på adverbial. Även i studier i andra äldre språk (Christoffersen 1994, Axel 2009) är det vanligare att temafunktionen snarare innehas av ett senareställt subjekt. Samtidigt är bakgrund den vanligaste funktionen. Detta kan bero på att bakgrunden kan vara semantiskt såväl indefinit som definit. Den kan också syfta antingen bakåt eller framåt i texten. Dessa egenskaper ger den en flexibilitet som saknas hos tema och rema. I exempel 10 har rumsadverbialen *j andri skipwist* funktionen som bakgrund och hänger också samman med *j fyrsto skiwist* tidigare i texten, medan *sex pund. ok sex spæn* innehåller ny information och är därför rema.

10. [...] þa ær laghæ leþungær. attæ pund. ok attæ spæn .j. hampnu hwariæ. j fyrsto skiwist .j. tyundæ landi. ok attundæ landi. æptir upsalæ spanni [...] *j andri skipwist. aghu wæræ sex. pund. ok sex spæn.* (UL KB)

'[...] då är laga ledung åtta pund och åtta spann i varje hamna som första skeppsvist, i Tiundaland och Attundaland efter Uppsalaspannen [...] I andra skeppsvisten skola vara sex pund och sex spann.'

Topikaliserade adverbial med funktionen som bakgrund hänvisar sällan tillbaka till en klart avgränsad referent utan innehåller som Petrova & Solf (2009:146) konstaterar relevant information om situationen eller referenterna tidigare i samma text.

Remafunktionen förekommer i materialet men dess roll är inte central. Topikaliserade adverbial fungerar som rema endast om de innehåller ett undantag eller en invändning, dvs. ny information. I exempel 11 är detta fallet med adverbialen *j hundræþæ giældum* i ett lagbud som handlar om hedersbot:

11. Nv tæls um þokkæ bot. wærþær kununx man dræpin. þær ær fiurætighi markær þokkæ bot at. wærþær yærls man dræpin. ællr biskups. [...]. þænni þokki kombær æi .j. utæn .j. drapum. han a takæ hærræ þæs sum dræpin ær. *j. hundræþæ giældum*. æru æi þokkæ bötær. (UL MB)

’Nu säges om hedersbot. Blir konungens man dräpt, då är fyrtio marker hedersbot därför. Blir jarlens man eller biskopens man dräpt [...]. Denna hedersbot förekommer ej annat än vid dråp. Den skall uppbaras av den dräptes herre. Vid hundramarkersbot gives ej hedersbot.’

I exempel 11 är *þokkæ bötær* tema i den sista satsen. Denna textreferent har omtalats redan i den första satsen i lagbudet och dessutom omnämnts flera gånger därefter. Genom topikalisering framhäver man rumsadverbialet *j hundræþæ giældum* som introduceras först i den sista satsen där det presenterar ett undantag från det som står tidigare i lagbudet.

Ett viktigt forskningsresultat i delstudie IV är vidare att det går att urskilja en koppling mellan texttypiska drag och informationsstrukturella funktioner. Ett sådant samband finns speciellt mellan textuell bindning och bakgrund samt mellan emfas och rema. Kontrast kan däremot ha beröringspunkter med såväl bakgrund som rema. Detta innebär att de texttypiska dragen som i tidigare forskning ofta karakteriserats som enbart stilistiska drag även bidrar till en lyckad textstruktur.

7.5 Sammanfattande diskussion

I de fyra delstudierna har jag sökt svar på frågor om syntaktisk variation med hjälp av textstrukturen i äldre fornsvenska texter. Det är subjekt, rums- och tidsadverbial samt indefinitet som har stått i fokus för delstudierna. De är kategorier som inte kan förklaras enbart genom satsgrammatik utan kräver även en textgrammatisk infallsvinkel. I det följande diskuterar jag vad avhandlingen visar om textstrukturens betydelse för syntaktisk variation i äldre fornsvenska utifrån de tre forskningsfrågorna. Som en del av diskussionen lyfter jag fram en del utmaningar som aktualiseras i analys av äldre fornsvenskt material.

Den första forskningsfrågan handlar om informationsstrukturens påverkan på ledföljden i satser med ett semantiskt indefinit subjekt. Såväl i äldre fornsvenska som i modern svenska introduceras indefinita subjekt övervägande i satser där subjektet placeras postverbalt, trots att det finns många syntaktiska skillnader mellan dessa två språkstadier. Denna likhet visar att konventionen att skrida från känd information till ny information alltid har varit ett naturligt sätt att organisera kommunikationen på svenska. En radikal skillnad mellan äldre fornsvenska och modern svenska är däremot att äldre fornsvenska övervägande är topikprominent, medan modern

svenska är subjektprominent. Generellt innebär detta att ledföljden i den topikprominenta äldre fornsvenskan primärt skrider från känd information till ny information oberoende av textreferenternas syntaktiska status, medan ordningsföljden mellan de syntaktiska satsleden som subjekt och predikat är det primära i den subjektprominenta moderna svenskan. Subjektprominens ökar i svenskan från och med yngre fornsvenska och leder till begränsade möjligheter att tillämpa informationsstrukturella principer i organiseringen av ledföljden. Subjektet blir mindre rörligt med fasta satspositioner i fundamentet och mittfältet. Jörgensen (1987:160) menar att det i förändringen helt enkelt är fråga om att informationsstrukturella principer börjar tolkas som grammatiska regler. På detta tyder exempelvis tendensen i modern svenska att konstruera satser med ett definit subjekt som sammanfaller med satsens tema medan något annat satsled kanske är indefinit i stället.

Äldre fornsvenska kännetecknas ännu inte av dessa syntaktiska inskränkningar av ledföljden. Avhandlingen visar att de indefinita subjektens postverbala position i äldre fornsvenska även rymmer en hel del variation, vilket är en påtaglig skillnad i jämförelse med modern svenska. Den postverbala variationen motiveras av satsledens funktioner i informationsstrukturen. Syntaktiskt sett kan ledföljden i äldre fornsvenska därmed sägas vara friare än i modern svenska men den varierar inte godtyckligt. I fråga om indefinita subjekt visar resultaten från avhandlingen att det indefinita subjektets satsposition bestäms centralt av dess informationsstrukturella funktion.

Vad gäller strukturen hos indefinita subjekt, som ingår i den första forskningsfrågan, förekommer stor variation mellan texttyperna. I religiösa texter och poesi är andelen indefinita subjekt med olika attribut avsevärt större än i lagarna där nakna substantiv dominerar. Skillnaden kan eventuellt förklaras av att religiösa och poetiska texter tillåter mera deskriptiva formuleringar än lagtexterna som G. Pettersson (1992:14) karakteriserar som samhällets mest statustyngda texter. De fornsvenska lagarna är de äldsta myndighetstexterna på svenska i vilka ett sparsamt bruk av attributförsedda textreferenter kan tänkas bidra till intrycket av sakligt och neutralt innehåll som inger trovärdighet. I materialet går en gränslinje i bruket av obestämd artikel genom att den helt saknas i lagtexterna men förekommer högfrekvent i de två andra texttyperna. Den enkla strukturen hos subjekt i lagarna innebär att det indefinita subjektet utgör en kort remadel som kan tänkas vara enkel för läsaren att ta till sig. Denna egenskap kan ha spelat en ännu större roll under tiden för lagarnas muntliga trädning. På grundval av analysen kan man konstatera att subjektets struktur inte i betydande mån korrelerar med ledföljden.

De nakna substantiven som saknar all markering av semantisk (in)definitet utgör en utmaning när man vill komma åt referentstrukturen och

informationsstrukturen i fornsvenska lagtexter¹⁰. Som jag konstaterat tidigare är kontexten central vid tolkningen. Denna omständighet förklarar det något snäva valet av material i delstudierna II, III och IV. Intressant nog diskuteras bruket av nakna substantiv fortfarande i samband med moderna svenska lagtexter¹¹. Trots omsorgsfull när- och djupläsning kan alla kontexter inte tolkas med säkerhet och oklara fall har uteslutits ur analysen. Enligt Beck & Eide (2014:5ff.) kan osäkerhet i tolkningen även bero på den moderna läsarens bristande kunskap om förhållandena i det dåtida samhället eller att prosodisk information inte är tillgänglig i analysen av historiska texter. En textstrukturell analys kan av olika orsaker vara mer subjektiv än en enbart syntaktisk analys. På grundval av mina resultat kan man inte dra några slutsatser om frekvensen av indefinita subjekt i äldre fornsvenska i jämförelse med modern svenska.

En ytterligare fråga av intresse som anknyter till indefinita subjekt i det äldre fornsvenska lagspråket gäller textpositionen hos satserna med ett indefinit subjekt. Det mest logiska vore att introducera ett nytt subjekt i början av en text, dvs. flock eller paragraf, varefter man med hjälp av referensbindning har möjlighet att återkomma till det senare i texten. De flesta satserna med ett indefinit subjekt står dock medialt i en flock eller en paragraf och mer sällan initialt eller finalt. Det är möjligt att satserna med indefinita subjekt konkurrerar med exempelvis satser med indefinita objekt om textinitial position. Den sista satsen i flocken eller paragrafen är inte en naturlig textposition att presentera nya textreferenter.

Dryftandet av subjektets postverbala position leder in på den andra forskningsfrågan om rums- och tidsadverbial i satsinitial ställning. När subjektet står postverbalt i äldre fornsvenska öppnas fundamentet ofta för rums- och tidsadverbial. Topikalisering av olika satsled exempelvis på grund av emfas har i äldre studier av fornsvenska lagar setts framför allt som ett stildrag (t.ex. Wessén 1965a:211), utan kanske någon desto större betydelse för textstrukturen. Avhandlingen visar dock att de undersökta texttypiska egenskaperna (textuell bindning, inramning, emfas och kontrast samt syntaktisk likhet) samverkar med de informationsstrukturella funktionerna (bakgrund och rema) i fråga om topikalisering och bidrar därmed till textbygget. Ett exempel på samverkan är kopplingen mellan emfas och rema, dvs. att emfatisk ledföljd används för att lyfta fram den nya information som det topikaliserade adverbialet innehåller (Sandelin 2022:139). De topikaliserade rums- och tidsadverbialen har allt som oftast funktionen som bakgrund i satsens informationsstruktur, vilket enligt Petrova & Solf (2009) kan bero på att adverbial

¹⁰ Exempel på referentanalyser av fornsvenska lagar och speciellt markering av definita referenter finns i t.ex. Skrzypek 2012.

¹¹ Se t.ex. *Några riktlinjer för författningsspråket* 1994:11ff.

mer sällan består av en avgränsad textreferent vilket är ett centralt kriterium för tema och rema.

Det högfrekventa tidsadverbialet *nu* har uteslutits ur avhandlingen, vilket jag motiverar genom dess etablerade position i satsspetsen och andra än temporala funktioner i lagspråket (Sandelin 2022:110). Vid analysen av det excerperade materialet visade det sig också att *sipan* är bland de allra vanligaste tidsadverbialen i lagarna när man bortser från *nu*. *Sipan* kan sägas avvika från de övriga tidsadverbialen i materialet såtillvida att det verkar vara på väg att förlora sin temporala funktion och bli i likhet med *nu* en allmän diskuspartikel i stället. *Sipan* har likheter med *nu* och kunde därför ha uteslutits ur materialet men det finns ändå avgörande skillnader dem emellan. *Sipan* kan nämligen stå i varierande satspositioner, vilket är uteslutet i fråga om *nu* som alltid inleder en huvudsats i de äldre fornsvenska lagarna. Detta innebär att *sipan* även kan topikaliseras. Inom ramen för min avhandling har *sipan* dessvärre inte kunnat uppmärksammas mera i detalj och det hör till de adverbial vars utveckling bör analyseras grundligare i fornsvenska.

Den tredje forskningsfrågan går ut på referentanalys av alla nya textreferenter som etablerar sig och referensbinding utifrån dem i en balk i UL. Det visar sig i analysen att ett stort antal nya textreferenter introduceras men endast ett fåtal omtalas på nytt efter det första omnämnandet. De längsta ledfamiljerna bildas kring de animata textreferenterna *man*, *kona* och *barn*, medan *arff* och *pænningæ* är vanliga inanimata textreferenter. En intressant skillnad finns mellan *man* och *kona* vad gäller typ av bindningar. De bindningar som utgår från *man* är övervägande grammatiska, medan bindningarna kring *kona* oftare är lexikaliska. Skillnaden kan åtminstone till en del förklaras av att *man* i de allra flesta fall är satsens subjekt vilket kan bidra till bruket av grammatiska bindningar, exempelvis pronomen. Denna möjlighet nämns även i Jörgensens studie av referentstruktur i texter från 1500–1700-talet (Jörgensen 1988:127–132). Kvinnliga textreferenter (moder, syster eller dotter) däremot definieras vanligen i förhållande till manliga textreferenter varvid det kan finnas ett behov av mer nyanserade lexikaliska uttryck.

Referentanalys av just en lagtext visar att ledfamiljer är relativt lokala såtillvida att de avgränsas främst av flockar, flockgrupper och paragrafer. Ingen av de undersökta ledfamiljerna fortsätter genom hela balken. Balken (t.ex. ärvdabalken) hålls samman av ett tema, men införandet av nya textreferenter och ledfamiljerna kring dem sker i flockar och paragrafer på olika håll i balken. Flock- och paragrafindelningen förefaller dessutom inte alltid logisk vad gäller referentstrukturen, vilket ökar kontextens betydelse för tolkningen.

Avhandlingen exemplifierar sålunda hur man med referensbindningsanalys kan skapa sig en mer nyanserad bild av textens inre sammanhang. Referentanalysen visar

inte endast vilka aktörer och vilka verksamheter som är centrala utan avslöjar även hierarkier mellan och inbördes relationer hos textreferenterna.

8 Avslutning

I min avhandling har textstrukturens betydelse för den syntaktiska variationen stått i fokus. Syftet med avhandlingen har varit att bidra med ett textstrukturellt perspektiv på syntaktisk variation i äldre fornsvenska och därigenom utforska textstrukturens betydelse för variationen utifrån kategorier som subjekt, rums- och tidsadverbial samt indefinitet. Med detta syfte har jag synliggjort de två textstrukturella fenomenen, informationsstruktur och referensbindning, som centrala faktorer för variation i äldre fornsvenska satsstrukturer. Jag har å ena sidan undersökt ledföljdsvariation och satsledsstruktur i relation till informationsstrukturen och å den andra med hjälp av referensbindning kartlagt centrala semantiska nätverk i äldre fornsvenska texter.

Uttömmande förklaringar till den syntaktiska variation i äldre fornsvenska som jag fokuserat på har inte kunnat presenteras tidigare exempelvis med hänvisning till morfologin. I äldre stadier av andra språk har däremot informationsstrukturen visat sig vara en uppenbar förklaring till motsvarande variation. Därför har det varit relevant att bringa klarhet i textstrukturella omständigheter även för äldre fornsvenskans del och därmed bidra med ny kunskap om såväl textstruktur som syntaktisk variation.

Avhandlingen rör sig i gränslandet mellan två språkliga nivåer. En central utgångspunkt har varit syntaktiska skillnader mellan äldre fornsvenska och modern svenska. Samtidigt har det varit väsentligt att poängtera att äldre fornsvenska och modern svenska – de syntaktiska skillnaderna till trots – har samma informationsstrukturella behov och organiserar kända och nya textreferenter i satser med hjälp av språkliga medel. Den grundläggande skillnaden i förhållandet mellan syntax och informationsstruktur mellan dessa två språkstadier är att fokus i satsbygget har skiftat från informationsstrukturen och textreferenter i äldre fornsvenska till syntaktiska regler och satsled i modern svenska.

På grundval av den informationsstrukturella analysen i avhandlingen kan man dra den slutsatsen att det äldre fornsvenska språket har en flexibilitet som modern svenska saknar vad gäller att organisera satsstrukturer utifrån informationsstrukturens behov. Svenska språket förlorade denna egenskap i takt med att ledföljden började styras av snävare syntaktiska regler i stället för

informationsstrukturella, vilket är en utveckling som har drabbat även många andra språk i diakront perspektiv. Det är med andra ord inte en tillfällighet att syntaxen varierar i äldre fornsvenska. Avhandlingen visar att svar på hittills obesvarade frågor om variationen är möjliga att finna i textstrukturen.

Min avhandling har koncentrerat sig på subjekt, indefinitet samt rums- och tidsadverbial och presenterat nya forskningsrön som belyser textstrukturens betydelse för syntaktisk variation i äldre fornsvenska texter. Resultaten gör det uppenbart att gränssnittet mellan textstruktur och syntax är relevant att undersöka vidare för att ytterligare kunna öka förståelsen av textstrukturens betydelse. Frågeställningen i avhandlingen har handlat om en avgränsad, men en central del av den äldre fornsvenska syntaxen samt textstrukturen och det finns möjligheter att utvidga perspektivet på flera vis. Ett naturligt sätt att fortsätta analysen kunde vara att man i stället för endast subjekt och adverbial inkluderar flera satsled i en informationsstrukturell studie av äldre fornsvenska och skapar därmed en stadig utgångspunkt för studier av textstrukturen i senare perioder i svenska språkets historia, och även i diakront perspektiv. I kombination med referentanalys kan informationsstrukturella studier av flera tidsperioder i äldre svenska bidra till en språkhistorisk textgrammatik med vars hjälp flera öppna frågor om syntaktisk variation kan besvaras. För att uppnå detta mål ska flera aspekter av textstrukturen ägnas uppmärksamhet i såväl synkront som diakront perspektiv i svenska språkets historia.

Förkortningar

BB	Byalagsbalk
Birg.-aut.	Birgitta-autograferna
BjR	Bjätköarätten
Bu	Codex Bureanus
Conf	Confirmatio (stadfästelsebrev)
DL	Dalalagen
EK	Erikskrönikan
Euf	Eufemiavisorna
Fl	Flores och Blanzafloor
Fr	Hertig Fredrik av Normandie
FrÄVgL	Fragment av Äldre Västgöotalagen
FrÖgL	Fragment av Östgöotalagen
GB	Giftermålsbalk
HL	Hälsingelagen
Iv	Herr Ivan
JB	Jordabalk
KB	Konungabalk
KkB	Kyrkobalk
MB	Manhelgdsbalk
MB 1A	Pentateukparafrazen, avskrift 1A
MB 1B	Pentateukparafrazen, avskrift 1B
Prae	Praefatio (förord)
RB	Rättegångsbalk
SdmL	Södermannalagen
SmLKB	Smålandslagens Kristnubalk
SSGL	Samling af Sveriges Gamla Lagar
TB	Tingmålabalk
UL	Upplandslagen
VmL	Västmannalagen
YVgL	Yngre Västgöotalagen
ÄB	Ärvidabalk

ÄVgL Äldre Västgöotalagen
ÖgL Östgöotalagen

Referenser

- Ahlström, Axel, 1912: *Våra medeltidslagar: studier i fornsvensk stilistik och prosarytmik*. Lund: Ohlsson.
- Andersson, Thorsten, 1987: Svensk medeltid i fornsvenskt perspektiv. I: Dahlbäck, Göran (red.): *Svensk medeltidsforskning i dag. En forskningsöversikt utarbetad på uppdrag av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet*. Uppsala. S. 119–153.
- Andréasson, Maia, 2007: *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 7. Göteborgs universitet.
- Axel, Katrin, 2009: The verb-second property in Old High German: Different ways of filling the prefield. I: Hinterhölzl, Roland & Petrova, Svetlana (red.): *Information Structure and Language Change. New Approaches to Word Order Variation in Germanic*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 203. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 17–43.
- Bech, Kristin, 2001: *Word Order Patterns in Old and Middle English. A Syntactic and Pragmatic study*. Department of English. University of Bergen.
- Bech, Kristin & Eide, Kristine, 2014: Information structure and syntax in old Germanic and Romance Languages. I: Bech, Kristin & Eide, Kristine (red.): *Information Structure and Syntactic Change in Germanic and Romance Languages*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/la.213.01int>. S. 1–14.
- Brandtler, Johan & Delsing, Lars-Olof, 2010: Framväxten av obestämd artikel i svenska. Definitheit, specificitet och polaritet. I: Byrman, Gunilla, Gustafsson, Anna & Rahm, Henrik (red.): *Svensson och svenskan - Med sinnen känsliga för språk*. Språk- och litteraturcentrum. Lunds universitet. S. 24–36.
- Burridge, Kate, 1993: *Syntactic change in Germanic. Aspects of language change in Germanic with particular reference to Middle Dutch*. Amsterdam Studies in the theory and history of linguistic science 89. <https://doi.org/10.1075/cilt.89>. Amsterdam: John Benjamins.
- Christoffersen, Marit, 1993: *Setning og sammenhang. Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov*. Agder distriktshøgskole. ADH-serien 65. Kristiansand.
- Christoffersen, Marit, 1994: Sentences with initial adverbials in the law of Magnus Lagabøter with particular emphasis on the position of the subject. I: Swan, Toril, Mørck, Endre & Jansen, Olaf (red.): *Language Change and Language Structure. Older Germanic Languages in Comparative Perspective*. Trends in Linguistica. Studies and Monographs 73. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 75–90.
- Delsing, Lars-Olof, 1999: Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. I: *Arkiv för nordisk filologi* 114. Lund. S. 151–232.
- Delsing, Lars-Olof, 2014: Stora katastrofen – med för- och efterskalv. Om kasussammanfallet i fornsvenska. I: Bylin, Maria, Falk, Cecilia & Riad, Tomas (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 60. Stockholms universitet. S. 27–46.
- Diderichsen, Paul, 1941: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov. Fremstillet som grundlag for en rationel dansk syntaks*. København.

- Enkvist, Nils-Erik, 1974: Några textlingvistiska grundfrågor. I: Teleman, Ulf & Hultman, Tor G. (red.): *Språket i bruk*. Lund: Gleerup. S. 172–206.
- Faarlund, Jan T., 1990: *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 50. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Faarlund, Jan T., 1992: The Subject as a Thematic Category in the History of Scandinavian. I: *Folia Linguistica* 26. Nr 1–2. <https://doi.org/10.1515/flin.1992.26.1-2.151>. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 151–170.
- Faarlund, Jan T., 2003: The grammaticalization of movement. Word order change in Nordic. I: Blake, B.J. & Burridge, Kate (red.): *Historical Linguistics. Selected papers from the 15th international conference on historical linguistics*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.237>. S. 129–142.
- Falk, Cecilia, 1997: Fornsvenska upplevarverb. Lundastudier i nordisk språkvetskap A 49. Lund.
- Falk, Cecilia, 2011: Att skriva svensk syntaxhistoria. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok MMXI. Stockholm. S. 173–186.
- Fischer, Olga, 2007: *Morphosyntactic Change. Functional and Formal Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Fossestøl, Bernt, 1980: *Tekst og tekststruktur. Veier og mål i tekstlingvistikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gundel, Jeanette K. & Hedberg, Nancy & Zacharski, Ron, 1993: Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. I: *Language*. Vol. 69. Nr 2. S. 274–307.
- Haeberli, Eric, 2004: Syntactic Effects of Inflectional Morphology and Competing Grammars. I: *Diachronic Clues to Synchronic Grammar*. Amsterdam: John Benjamins. S. 101–130. URL: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:35616>.
- Haugan, Jens, 2000: *Old Norse Word Order and Information Structure*. Department of Scandinavian Studies and Comparative Literature. Norwegian University of Science and Technology. Trondheim.
- Hesselman, Bengt, 1927: *Språkformen i MBI eller fem Moseböcker på svenska. Tolkade och utlagde vid medlet av 1300-talet*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hinterhölzl, Roland, 2009: The role of information structure in word order variation and word order change. I: Hinterhölzl, Roland & Petrova, Svetlana (red.): *Information Structure and Language Change. New Approaches to Word Order in Germanic*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 203. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 45–66.
- Hinterhölzl, Roland, 2010: Information Structure and unmarked word order in (Older) Germanic. I: Zimmermann, Malte & Fry, Caroline (red.): *Information Structure. Theoretical, Typological, and Experimental Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. S. 282–303.
- Hirvonen, Ilkka, 1996: Konstruktionstyperna *den gamle man*, *den gamle mannen* och *gamle mannen* i fornsvenskan. I: *Studier i nordisk filologi* 75. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Nr 603. Helsingfors. S. 7–104.
- Holm, Gösta, 1967: *Epoker och prosastilar. Några linjer och punkter i den svenska prosans stilhistoria*. Lundastudier i nordisk språkvetskap. A 17. Lund: Studentlitteratur.
- Holm, Gösta, 1973: Carl Johan Schlyter and Textual Scholarship. I: Strömbäck, Dag (utg.): *Saga och Sed*. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 1972. Uppsala. S. 48–80.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1933: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Östgötalagen och Upplandslagen. 1. serien. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1936: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Dalalagen och Västmannalagen. 2. serien. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1940: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Södermannalagen och Hälsingelagen. 3. serien. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, 1946: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens Kristnubalk och Bjärköarätten. 5. serien. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.

- Håkansson, David, 2006: Subjekt och topik i svenskan. I: Ledin, Per, Lind Palicki, Lena, Melin, Christina, Nilsson, Gunvor, Wirdenäs, Karolina, Åbrink, Håkan (utg.): *Svenskans beskrivning 28*. Örebro: Örebro universitet. S. 119–128.
- Håkansson, David, 2008: *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 64. Lunds universitet.
- Håkansson, David, 2010: Svenskans topikaliserings i diakron belysning. I: Falk, Cecilia, Nord, Andreas, Palm, Rune (utg.): *Svenskans beskrivning 30*. Institutionen för nordiska språk. Stockholm. S. 133–143.
- Håkansson, David, 2011: Bisatsledföljden i äldre svenska – variation eller förändring? I: *Arkiv för nordisk filologi* 126. S. 93–140.
- Håkansson, David, 2019: Expletivt objekt på reträtt: En studie av plattshållare för objektssatser i äldre svenska. I: *Arkiv för nordisk filologi* 134. S. 193–232.
- Högman, Bertil (utg.), 1951: *Heliga Birgittas originaltexter*. Svenska fornskriftsällskapet 58. Uppsala.
- Inger, Göran, 2011: *Svensk rättshistoria*. Malmö: Liber.
- Jansson, Valter, 1934: *Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk*. Nordiska texter och undersökningar 4. Stockholm.
- Jansson, Valter, 1945: *Eufemiasorna. En filologisk undersökning*. Uppsala universitets årsskrift.
- Jørgensen, Nils, 1987: *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Häft. 256. Band 76. Lund.
- Jørgensen, Nils, 1988: Aspekter på textstrukturen i historiografiska texter från medeltid till 1700-tal. I: Pettersson, Gertrud (red.): *Studier i svensk språkhistoria*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41. Lund: Lund University Press. S. 127–132.
- Kalm, Mikael, 2016: *Satsekvivalenta infinitivfraser i svenskan. En synkron och diakron studie*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 99. Uppsala.
- Koskela, Merja, 1996: *Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text*. Acta Wasaensia 47. Vasa: Vasa universitet.
- Klemming, G.E. (utg.), 1848: *Svenska medeltidens bibel-arbeten*. Svenska fornskriftsällskapet 9:1. Stockholm.
- Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text. En genomgång av faktorer av betydelse för texters innehåll, uppbyggnad och sammanhang*. Ord och stil. Språksamfundets skrifter 11. Lund: Studentlitteratur.
- Lambrech, Knud, 1994: *Information structure and sentence form. Topic, focus, and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Larm, Karl, 1936: *Den bestämda artikeln i äldre fornsvenska. En historisk-semologisk studie*. Stockholm: Bonnier.
- Larsson, Carl, 1931: *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornsvenska språken*. Uppsala.
- Lehti-Eklund, Hanna, 1984: *Topikaliseringsen och dess funktioner i fem texttyper från äldre nysvensk tid*. Licentiatavhandling. Nordiska språk. Helsingfors universitet.
- Leijström, Gunnar, 1934: *Om obestämda artikeln. Ett bidrag till nordisk språkhistoria*. Nordiska texter och undersökningar 3. Uppsala: Hugo Gebers förlag.
- Lehmann, W. P., 1976: From Topic to Subject in Indo-European. I: Li, Charles N. (red.): *Subject and Topic*. New York: Academic Press. S. 445–456.
- Li, Charles & Thompson, Sandra, 1976: Subject and Topic: a new Typology of languages. I: Li, Charles N. (red.): *Subject and Topic*. New York: Academic Press. S. 459–489.
- Meklenborg Salvesen, Christine & Beck, Kristin, 2014: Postverbal subjects in old English and old French. I: Ebeling, Signe, Grønn, Atle, Hauge, Kjetil & Santos, Diana (red.): *Corpus-based Studies in Contrastive Linguistics*. Oslo Studies in Language. Vol. 6. Nr 1. S. 201–228.
- Naumann, Hans-Peter, 1979: *Sprachstil und Textkonstitution. Untersuchungen zur altwestnordischen Rechtssprache*. Beiträge zur nordischen Philologie 7. Basel und Stuttgart: Helbing & Lichtenhahn Verlag.

- Naumann, Hans-Peter, 1986: Paul Diderichsens fältmodell och historisk germansk syntax. I: Heltoft, Lars & Andersen, John E. (red.): *Sätningsskemæt og dets stilling – 50 år efter. Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 16/17*. Akademisk Forlag. S. 149–160.
- Norde, Muriel, 1997: *The History of the Genitive in Swedish. A Case Study in Degrammaticalization*. Vakgroep Skandinavische taal- en letterkunde. Amsterdam.
- Norde, Muriel, 2001: The loss of lexical case in Swedish. I: Faarlund, Jan Terje (red.): *Grammatical relations in change*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. ProQuest Ebook Central. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=622631>. S. 241–272.
- Nordman, Marianne, 1992: *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Noreen, Erik, 1927: *Hertig Fredrik af Normandie. Kritisk upplaga på grundval av Codex Verelianus*.
- Noreen, Erik, 1931: Herr Ivan. Svenska fornskriftsällskapet 50. Kritisk upplaga. Svenska fornskriftsällskapet 49. Uppsala.
- Noreen, Erik, 1970: *Fornsvensk läsebok*. 2. bearbetade uppl. Utg. Sven Benson. Lund: Gleerups.
- Nyström, Catharina, 2001: *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 32. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Nyström, Ingegerd & Saari, Mirja, 1983 (utg.): *Studier i äldre nysvensk syntax. I. Allmän del*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B. Nr 7. Helsingfors.
- Några riktlinjer för författningsspråket. Regeringskansliet. Statsrådsberedningen PM 1994:4. [Några riktlinjer för författningsspråket - Regeringen.se](http://www.regeringen.se). Hämtad 10 september 2023.
- Olson, Emil, 1956: *Flores och Blanzafloor*. Svenska fornskriftsällskapet 61. Kritisk upplaga. Nytryck. Lund.
- Pamp, Bengt, 1971: *Svensk språk- och stilhistoria*. Lund: Gleerups.
- Petrova, Svetlana & Solf, Michael, 2009: On the methods of information-structural analysis in historical texts: A case study on Old High German. I: Hinterhölzl, Roland & Petrova, Svetlana (red.): *Information Structure and Language Change. New Approaches to Word Order Variation in Germanic*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 203. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 121–160.
- Pettersson, Gertrud, 1988: Bisatsledföljden i svenskan eller varifrån kommer BIFF-regeln? I: *Arkiv för nordisk filologi* 103. S. 157–180.
- Pettersson, Gertrud, 1992: *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 46. Lund: Lund University Press.
- Pettersson, Gertrud, 2005: *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Björn, 1959: *Stilstudier i de svenska landskapslagarna*. Studier i nordisk filologi 49. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Pettersson, Theresia, 2014: Referens som mönster. Språkförändring och variation i Stockholms stads tänkeböcker. I: Bylin, Maria, Falk, Cecilia & Riad, Tomas (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 60. Stockholms universitet. S. 166–175.
- Pipping, Rolf, 1926: *Kommentar till Erikskrönikan*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 187. Helsingfors.
- Pipping, Rolf, 1943: *Den fornsvenska litteraturen*. Stockholm: Bonniers.
- Pitkänen, Antti J., 1983: Utgångspunkter för projektet Äldre nysvensk syntax. I: Nyström, Ingegerd & Saari, Mirja (utg.): *Studier i äldre nysvensk syntax I*. Allmän del. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B. Nr 7. Helsingfors.
- Platzack, Christer, 2005: Böjning och fri ordföljd. En diskussion av en språklig fördom. I: Bäcklund, Ingegerd, Börestam, Ulla, Melander Marttala, Ulla & Näslund Harry (red.): *Text i arbete/Text at work. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. S. 172–180.

- Prince, Ellen, 1981: Toward a taxonomy of given-new information. I: Cole, Peter (red.), *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press. S. 223–255.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan och Andersson, Erik, 1999: *Svenska akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Sandelin, Minna, 2014: Upplandslagen – hur hänger den ihop? I: Bylin, Maria, Falk, Cecilia & Riad, Tomas (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 60. Stockholms universitet. S. 187–200.
- Sandelin, Minna, 2018: Subjektsegenskaper i förändring. Indefinita subjekt i fornsvenskt lagspråk. I: *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. Nr 28. S. 112–141.
- Sandelin, Minna, 2022: Topikaliserade rums- och tidsadverbial i fornsvenskt lagspråk – texttypiska och informationsstrukturella drag. I: *Folkmålsstudier*. Nr 60. S. 109–144.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1827: Den äldre codex af Westgöta-lagen. Den yngre codex af Westgöta-Lagen. *Samling af Sweriges Gamla Lagar*. Första bandet. Stockholm.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1830: *Östgöta-Lagen*. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Andra bandet. Stockholm.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1834: *Uplands-Lagen*. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Tredje bandet. Stockholm.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1838: *Södermanna-Lagen*. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Fjärde bandet. Lund.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1841: *Den äldre codex af Wetsmanna-lagen* [Dalalagen]. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Femte bandet. Lund.
- Schlyter, C.J. (utg.), 1844: *Kristnu-Balken af Smålands-Lagen. Helsinge-Lagen*. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Sjätte bandet. Lund.
- Skrzypek, Dominika, 2005: *The Decline of the Nominal Inflection in Old Swedish. The Loss of Dative Case*. Nordlund. Vol. 26. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet.
- Skrzypek, Dominika, 2007: Reductions in morphological systems: the case of Old Swedish. I: Fix, Hans (red.): *Beiträge zur Morphologie. Germanisch, Baltisch, Ostseefinnisch*. North-Western European Language Evolution. Supplement vol. 23. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Skrzypek, Dominika, 2010: Between a demonstrative and an article. The status of *-in* in Old Swedish. I: *Folia Scandinavica*. Vol. 11. Poznań. S. 145–162.
- Skrzypek, Dominika, 2012: *Grammaticalization of (in)definiteness in Swedish*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria filologia skandynawska nr 14. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Skrzypek, Dominika & Piotrowska, Alicja & Jaworski, Rafał, 2021: *The Diachrony of Definiteness in North Germanic*. Brill's Studies in Historical Linguistics 14. Brill: Leiden/Boston.
- Stendahl, Anders, 2013: *Användningen av 'en' som indefinit artikel i fornsvenskan*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2009: On the development of definiteness markers in Scandinavian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax* 83. Department of Scandinavian Languages. Lund University. S. 1–25.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2015a: Från *gammal man* till *den gamle mannen*. Definitmarkering i fornsvenska nominalfraser med adjektivattribut. I: *Arkiv för nordisk filologi* 130. S. 101–138.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2015b: Understanding the gradual development of definiteness marking. The case of Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax* 95. S. 11–32.
- Ståhle, Carl Ivar, 1958: *Syntaktiska och stilistiska studier i fornordiskt lagspråk*. Acta Universitatis Stockholmiensis. New Series 2. Lund.
- Ståhle, Carl Ivar, 1967: Medeltidens profana litteratur. I: Tigerstedt, E. N. (huvudred.): *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1. Stockholm. S. 37–124.
- Sundman, Marketta, 1980: *Existentialkonstruktionen i svenskan*. Meddelanden från stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Nr 57. Åbo.

- Sundquist, John D., 2002: *Morphosyntactic Change in the History of the Mainland Scandinavian Languages*. Ann Arbor: ProQuest.
- Svensson, Jan, 2017: Nordistiken som vetenskap – 30 år senare. I: Håkansson, David & Karlsson, Anna-Malin (red.): *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. S. 19–37.
- Söderwall, K.F., 1914: Rättsuttryck i den fornsvenska pentateukparafrasen. I: Svenska modersmålslärarförening (utg.): *Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld den 25 juni 1914*. Lund. S. 419–429.
- Thorell, Olof, 1951: *Fem Moseböcker på fornsvenska. En språklig undersökning på grundval av de bevarade handskrifterna*. Nordiska texter och undersökningar 18. Stockholm: Geber.
- Thorell, Olof, 1982: *Svensk grammatik*. 2. uppl. Stockholm: Esselte Studium.
- Vagle, Wenche, Sandvik, Margareth & Svennevig, Jan, 2004: *Tekst og kontekst. En innføring i tekstlingvistik og pragmatikk*. 7 uppl. Oslo: Cappelen.
- Varho [Sandelin], Minna, 1995: *Liggær lik a wighwalli ærræt ok undæt. Existentialkonstruktionen i fornsvenskan. En undersökning av de äldsta existentiella satsstrukturerna i det svenska skriftspråket*. Licentiatavhandling. Nordisk filologi vid Åbo universitet.
- Wenning, Alf E., 1930: *Studier över ordföljden i fornsvenskan. Predikatets bestämningar i äldre och yngre fornsvenskan*. Lund.
- Wendt, Bo-A., 1997: *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 53. Lund: Studentlitteratur.
- Wendt, Bo-A., 1999: Östgöotalagen och landslagen. Om deras ålder och inbördes beroendeförhållande. I: *Arkiv för nordisk filologi* 114. S. 129–142.
- Wessén, Elias, 1965a: *Svensk språkhistoria. Del III. Grundlinjer till historisk syntax*. 2 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, Elias, 1965b: *Svenskt lagspråk*. Skrifter utgivna av Modersmålslärares förening 101. Lund: Gleerups.
- Åkerlund, Walter, 1935: *Fornnordiska ordföljdsprinciper*. Arkiv för nordisk filologi 51. S. 121–168.